

UNDERVISNINGS
MINISTERIET

Vejledning til faget samfundsfag

almen voksenuddannelse

3. udgave juli 2017

Indhold

Indledning	4
1. Identitet og formål	5
1.1 Identitet.....	5
1.2 Formål	5
2. Faglige mål og fagligt indhold	7
Niveau G.....	7
2.1 Faglige mål.....	7
2.2 Kerne stof.....	8
<i>Politik</i>	9
<i>Økonomi</i>	10
<i>Sociologi</i>	11
2.3 Supplerende stof.....	11
3. Faglige mål og fagligt indhold	13
Niveau D.....	13
3.1 Faglige mål.....	13
3.2 Kerne stof	14
<i>Politik</i>	14
<i>Økonomi</i>	15
<i>Internationale forhold</i>	16
<i>Sociologi</i>	16
3.3 Supplerende stof.....	17
4. Tilrettelæggelse	18
Kursistforudsætninger	18
4.1 Didaktik	18
4.2 Arbejdsformer	19
4.3 It i undervisningen	22
4.4 Samspil med andre fag	22
4.5 Progression	23
5. Evaluering.....	24
5.1 Løbende evaluering.....	24
5.2 Prøveformer – niveau G	25
<i>Eksempel 1</i>	26
<i>Eksempel 2</i>	27
<i>Eksempel 3</i>	28
<i>Eksempel 4</i>	29
5.3 Bedømmelseskriterier – niveau G.....	30
<i>Avu: Vejledende karakterbeskrivelse</i>	31
5.4 Prøveformer – niveau D	32
<i>Eksempel 5</i>	33

<i>Eksempel 6</i>	34
<i>Eksempel 7</i>	35
5.5 Bedømmelseskriterier – niveau D	36
<i>Avu: Vejledende karakterbeskrivelse</i>	37
6. Faglig læsning	38
7. Bæredygtig udvikling	40
8. Paradigmatiske eksempler	42
8.1 Paradigmatiske eksempler – niveau G	42
<i>Eksempel 1</i>	42
<i>Eksempel 2</i>	43
<i>Eksempel 3</i>	44
<i>Eksempel 4</i>	45
<i>Eksempel 5</i>	47
8.2 Paradigmatiske eksempler – niveau D	49
<i>Eksempel 6</i>	49
<i>Eksempel 7</i>	51
<i>Eksempel 8</i>	53
<i>Eksempel 9</i>	55
<i>Eksempel 10</i>	56
<i>Eksempel 11</i>	57

Indledning

Vejledningen indeholder uddybende og forklarende kommentarer til læreplanens enkelte punkter samt en række paradigmatiskke eksempler på undervisningsforløb. Vejledningen er et af ministeriets bidrag til faglig og pædagogisk fornyelse. Det er derfor hensigten, at den ændres forholdsvis hyppigt i takt med den faglige og den pædagogiske udvikling. Eventuelle ændringer i vejledningen vil blive foretaget pr. 1. juli.

Citater fra læreplanen er anført i kursiv.

Vejledningen indeholder eksempler på, hvad der kan arbejdes med i undervisningen og hvordan arbejdet kan tilrettelægges. Det er vigtigt at understrege, at der kun er tale om påbud, når det eksplicit fremgår – det være sig i form af citater fra læreplanen, anført i kursiv, eller i form af formuleringer med ”skal” og ”bør”.

Vejledning til faget samfundsfag niveau G og D

Niveau G - 45 timer

Niveau D - 75 timer

1. Identitet og formål

1.1 Identitet

Samfundsfag handler om danske og internationale samfundsforhold. Faget giver på et empirisk og teoretisk grundlag viden om og forståelse af det moderne, globaliserede samfunds dynamik og kompleksitet ved at forbinde den aktuelle samfundsmæssige udvikling med sociale, økonomiske og politiske begreber for dermed at kvalificere egne standpunkter og handlemuligheder.

Samfundsfag handler om danske og internationale samfundsforhold. På niveau G indgår internationale forhold i beskedent omfang, og på niveau D indgår internationale forhold i den udstrækning, de har betydning for danske forhold. Arbejdet med samfundsforhold på det nationale plan omfatter også det regionale og det lokale.

Faget har både et empirisk og et teoretisk grundlag. Teoretisk stof kan ikke stå alene, men skal ses i sammenhæng/samspil med empirisk materiale. Modsat skal empirisk materiale ses i sammenhæng med relevante begreber og teorier. Disse sammenhænge mellem teori og empiri bidrager til opnåelsen af de faglige mål.

Faget er også

- et holdningsfag, hvor holdninger og standpunkter altid skal have et fagligt fundament,
- et opsøgende fag, hvor kursisterne selv kan henvende sig til organisationer, myndigheder mv. og
- et undersøgende fag, hvor kursisterne skal mulighed for selv at formulere, vinkle og formidle samfundsfaglige problemstillinger.

1.2 Formål

Formålet med undervisningen er at fremme kursisternes lyst og evne til at kunne navigere i demokratiet, orientere sig og deltage i den offentlige debat. Undervisningens indhold og arbejdsformer skal bidrage til, at kursisterne forstår sig selv og andre som en del af samfundet, som de både påvirkes af og påvirker, og at de

forstår hverdagslivet i et samfundsmæssigt og historisk perspektiv. Kursisterne skal udvikle kritiske sans, handlekompetencer og et personligt tilegnet værdigrundlag, der styrker deres forudsætninger for aktiv medvirken i et demokratisk samfund.

Samfundsfag skal give kursisterne redskaber til at opsøge, bearbejde og forholde sig kritisk og reflekterende til omverdenen.

Samfundsfag skal bidrage til, at kursisterne tilegner sig en større viden om og forståelse af sammenhængen i det demokratiske samfund – lokalt, regional, nationalt og globalt – og af den enkeltes muligheder for aktivt at påvirke samfundet.

2. Faglige mål og fagligt indhold

Niveau G

De faglige mål, kernestoffet og det supplerende stof hænger nøje sammen. Det supplerende stof kan bestå af konkrete aktuelle problemstillinger, som i undervisningen kan sætte kernestoffet i et større perspektiv.

De faglige mål skal ikke opfattes som isolerede elementer, men ses i sammenhæng. Derfor vil det ofte være tilfældet, at der i et undervisningsforløb arbejdes med flere faglige mål. I forbindelse med planlægningen af et forløb informerer læreren kursisterne om, hvilke faglige mål undervisningen sigter mod at nå. Endvidere kan læreren i samarbejde med kursisterne udarbejde problemstillinger og formulere delmål.

Overordnet set er det væsentligt, at der sker en progression i måden, som kursisterne tænker samfund på. Fra at forklare samfundsproblemer ud fra en fragmentarisk forståelse af samfundsmæssige sammenhænge skal kursisterne ved det samlede forløbs afslutning være i stand til at tænke i årsagsforklaringer, som indeholder få, men brugbare parametre.

2.1 Faglige mål

Kursisten skal kunne tilegne sig demokratiforståelse og grundlæggende samfundskendskab ved at:

Nøgleordene bag tilegnelse er kendskab og forståelse, hvor kendskab går forud for forståelse. Derfor er tilegnelse af faglige begreber inden for kernestoffets områder et vigtigt element i undervisningens gennemførelse.

- *forstå demokratiske processer som en metode til at løse konflikter og skabe forandringer*

Målet handler om forståelse af begrebet demokrati, og hvad demokrati kan bruges til. Demokratiske processer foregår på alle samfundsniveauer, fx i familien, i uddannelsesinstitutionerne og inden for det politiske system. Demokrati er også i spil i relation til borgerens pligter og rettigheder over for det offentlige system. Det vil være naturligt, at demokratibegrebet behandles på flere niveauer, når forholdet mellem individ og fællesskab undersøges.

I arbejdet med demokratiets virkemåde vil det være givtigt at stille følgende spørgsmål: Kan og skal der være grænser for demokratiet, herunder begrænsninger i det enkelt individs udfoldelser? I behandlingen af dette spørgsmål vil begreber som tolerance, respekt og opinionsdannelse kunne indgå.

- *redegøre for hovedlinjerne i det danske demokratiske system, herunder forskellene mellem den lovgivende, den udøvende og den dømmende magt*

Kursisterne skal tilegne sig elementær viden om det danske demokratiske system, blandt andet tredelingen af magten.

- *forklare grundtrækkene i den danske velfærdsmodel og gøre rede for finansieringen af den*

Hensigten med at gennemgå og beskæftige sig med en velfærdsmodel er på makroplan at tale om principper for indretning af et samfund.

I gennemgangen af det danske velfærdssystem vil det være naturligt at inddrage politiske og sociologiske aspekter. Hvordan forholder de vigtigste partier sig til velfærdssamfundet? Hvilke grupper kritiserer velfærdssamfundet, og hvem støtter det?

Kursisterne skal endvidere kunne gøre rede for, hvor pengene kommer fra i et samfund. Hvilke indtægtskilder har den offentlige sektor, og hvad bruges pengene til?

Det er vigtigt, at kursisterne bliver i stand til på et grundlæggende niveau at kunne afdække pengestrømmene i samfundet.

- *forklare og forholde sig til samspillet mellem individ og samfund, herunder forskellige livsformer og familietyper.*

Målet er, at kursisterne får indsigt i forskellige livsformer og værdier. En bestemt livsform afspejler en bestemt måde at anskue væsentlige aspekter ved livet på, eksempelvis synet på familien, arbejdet, relationen arbejde/fritid og samfundet. Det er disse livsformer og værdier, som kursisterne skal kende, kunne forklare og forholde sig til.

Kursisterne skal have indblik i forskellige familietyper. Forskellige familietyper kan ses i et nutidigt og historisk perspektiv. Der findes flere forskellige familietyper med baggrund i forskellige værdier, traditioner og kulturer, som er samfundsmæssigt betinget.

Et andet aspekt mellem individ og samfund er spørgsmålet om de forventninger/krav, samfundet stiller til det enkelte individ, hvilke forventninger/krav det enkelte individ stiller til samfundet, samt hvilke konflikter/spændinger dette kan skabe.

2.2 Kernestof

Kernestoffet i samfundsfag på A- og B-niveau følger den klassiske opdeling af samfundsfag i områderne politik, økonomi, sociologi og internationale forhold. På niveau G er det den helt grundlæg-

gende tilgang til kernestoffet, der skal være udgangspunkt for undervisningen. Kursisterne skal inden for hvert kerneområde opnå viden og indsigt, så de bliver i stand til at opfylde fagets mål. På niveau G er internationale forhold ikke med som kernestof, men aspekter af internationale forhold kan medtages som supplerende stof, hvor det har indflydelse på danske forhold.

Politik

I kernestoffet om politik indgår det politiske system i Danmark, herunder beslutningsprocesser på lokalt, regionalt og nationalt niveau. I arbejdet med beslutningsprocesser er grundlaget, at det danske samfund bygger på demokrati og en grundfæstet demokratisk tradition.

Demokrati og menneskerettigheder

Demokrati er mere end blot en styreform med en afstemningsmetode, der giver flertallet magt over mindretallet. Demokratiet har mange forskellige udtryk, herunder ikke mindst grundlæggende menneskerettigheder, som den personlige frihed, integritet, ytringsfrihed, retssikkerhed og anerkendelse af dialogen. Her tænkes på dialogens muligheder i familien, i den lokale forening, på arbejdspladsen og i det offentlige rum.

Det politiske system, herunder de politiske partier

I kernestoffet om det politiske system og de politiske partier indgår forskellige ideologier. En ideologi er en samling af sammenhængende meninger og tanker om, hvordan samfundet er indrettet, og hvordan det ideelt kan være. Ud fra dette synspunkt består kernestoffet af en gennemgang og diskussion af politiske ideologier som liberalisme, konservatisme, fascisme, socialisme og socialliberalisme. Ideologierne behandles på et absolut grundlæggende niveau, hvor kursisterne lærer de basale forskelle og ligheder mellem ideologierne at kende. I gennemgangen kan indgå parametre som samfundets behandling af de svageste, årsager til forskelle mellem rig og fattig, årsager til at nogle individer klarer sig godt og andre dårligt i samfundet samt fordelingen af velfærdsgoder.

For at tydeliggøre grundlæggende forskelle på Folketingets partier, herunder illustrere højre- og venstreorienterede partier, kan forskelle mellem partierne belyses ud fra de nævnte ideologier. Kendskab til partiernes ledelse, hvornår de er stiftet, og hvor mange mandater de har, indgår også som kernestof på niveau G.

Valg af Folketingets medlemmer gennemgås ud fra principperne bag hemmelige, frie valg og mandaternes fordeling efter forholdstalsmetoden, forstået sådan at partierne får mandater efter, hvor mange stemmer de får.

I kernestoffet indgår regeringsdannelse, parlamentarisme, flertals- og mindretalsregering, samt kendskab til, hvilke partier der danner regering, og hvilke partier der danner opposition.

Kernestoffet indeholder også en gennemgang af opgavefordelingen mellem stat, regioner og kommuner samt af den politiske styring af såvel regioner som kommuner.

Grundloven

Grundloven giver rammerne for samfundets virke, og derfor gennemgås væsentlige forhold vedrørende styreform og rettigheder som indskrænket monarki, magtens tredeling, suverænitetsafgivelse, grundlovsforhør samt ytrings- og forsamlingsfrihed.

En del af gennemgangen kan også dreje sig om, hvornår grundloven er vedtaget, og i hvilken samfundsmæssig kontekst den så dagens lys. At grundloven ikke bare er en uforanderlig lov, kan anskueliggøres ved en kort gennemgang af de grundlovsændringer, der er sket i tidens løb.

Retsvæsenet

Kernestoffet om retsvæsenet behandler domstolene som den uafhængige retsinstant ved magtens tredeling. Det omhandler grundstrukturen i retsvæsenet med de tre domstolsniveauer byret, landsret og højesteret, samt en beskrivelse af rettens aktører: dommer, domsmænd og nævninge, anklager og forsvarer, sigtede og vidner. Appelmuligheder i forbindelse med domstolens afgørelser indgår også.

I kernestoffet om retsvæsenet indgår emner om kriminalitet, omfanget af udvalgte typer kriminalitet, herunder eventuelt mulige årsagsforklaringer, kriminalitetsforebyggende foranstaltninger samt straf og samfundets motiver til sanktioner og straf.

Økonomi

Velfærdssamfundet

De grundlæggende idéer bag det danske velfærdssamfund indgår i kernestoffet, herunder hvem der modtager offentlige ydelser, og hvordan ydelserne bliver finansieret. Sikringsprincippet, som består af skattefinansierede velfærdsydelser, er en del af den valgte økonomiske omfordeling, som sker i det danske samfund, og derfor er dette princip en del af kernestoffet.

På et grundlæggende niveau bør kursisterne have kendskab til pengestrømmene i samfundet. Sammenhænge mellem eksempelvis skat, forbrug og beskæftigelse belyses ved hjælp af det økonomiske kredsløb.

Finansloven

Forholdet mellem statens indtægter og udgifter fordelt på hovedområder er grundlæggende i arbejdet med finansloven. Det vil være relevant at belyse, hvor mange penge der er i staten totalt set og inddrage skattesystemet med progressiv skat og skatteprocenter.

Sociologi

Livsformer og familietyper

Forestillingen om det gode liv, hvordan hverdagen er indrettet, og hvilken betydning arbejdet har, er bestemmende for livsformen. Der er ikke konsensus i Danmark om, hvad det gode liv består af, og det er denne uenighed, der kommer til udtryk i forskellene mellem eksempelvis den karrierebundne livsform, den selvstændige livsform og lønmodtagerlivsformen.

Det er vigtigt, at kursisterne får indblik i, at der er forskellige holdninger til, hvad det gode liv er, for derigennem at udvikle en forståelse for, at andres handlinger og livsformer ikke er et udtryk for ond vilje eller mangel på respekt, men blot er udtryk for en mangfoldighed. Konflikter og brudflader bliver hermed sat i perspektiv.

Der er forskellige livsformer, og der er forskellige familietyper. Selv om familiens sammensætning og funktion har ændret sig gennem tiden, spiller familien stadig en væsentlig rolle. Derfor behandles familien både i et historisk og i et nutidigt perspektiv.

Set i et nutidigt perspektiv kan forhold som individualitet og fællesskab være parametre, som er bestemmende for en typeinddeling. Det kan eksempelvis dreje sig om den moderne stærke familie, den traditionelle stærke familie, den moderne svage familie (svingdørsfamilien) og den moderne svage familie (det sociale akvarium).

Set i et historisk perspektiv kan familiens funktion sættes i centrum. Hvilken rolle spillede familien i 1800-tallet? Hvilken rolle spillede familien i industrisamfundet i 1960'erne? Hvilken rolle spiller den i det senmoderne samfund? I det senmoderne samfunds familietyper medtages også forskellige etniske opfattelser af familiens funktion og betydning.

Sociale og kulturelle forskelle i Danmark

Arbejdet med sociale og kulturelle forskelle og baggrunden for sådanne forskelle indgår i kernestoffet, så kursisterne får en større bevidsthed om eget ståsted og anerkendelse af forskellighed. Det vil i dette arbejde være naturligt at inddrage kulturelle forskelle mellem eksempelvis land og by, unge og ældre samt borgere med forskellig etnisk herkomst.

Enkelte statistiske oplysninger om eksempelvis indkomstuligheden i Danmark kan belyse sociale forskelle. Spørgsmål om relativ og absolut fattigdom kan ligeledes indgå.

2.3 Supplerende stof

Det vil ikke være muligt at opfylde de faglige mål på grundlag af kernestoffet alene. Det supplerende stof skal uddybe og perspektivere kernestoffet samt udvide kursistens faglige horisont. Det supplerende stof har

typisk karakter af aktuelle politiske, kulturelle og økonomiske begivenheder, som anvendes til yderligere at konkretisere og perspektivere faglige sammenhænge, herunder betydningen af globale og europæiske forhold for udviklingen i Danmark.

Det supplerende stof omfatter i princippet alt, der er relevant i forhold til de samfundsmæssige problemstillinger, man arbejder med i undervisningen. Enhver inddragelse af supplerende stof skal begrundes ud fra arbejdet med fagets faglige mål. Det supplerende stof bør indgå som en del af et forløb, båret af kernestoffet, ikke som et appendiks til et forløb.

Eksempler på supplerende stof:

- Emner med udgangspunkt i den finansielle krises opståen i 2008 og dens senere udvikling.
- Brintsamfundets fordele og ulemper i et tema om bæredygtig udvikling.
- Den teknologiske udviklings påvirkning af vores og samfundets stillingtagen til nye problemstillinger af menneskelig, etisk og miljømæssig art.
- Emner om pressen som den fjerde statsmagt, og som kan være både kontrollant og dagsordensættende for det politiske liv. Den fri presse er et aktiv for demokratiet og en væsentlig aktør i det demokratiske samfund. Men den fri presse er også en fjerde magt, som selvstændigt har en stor magt og indflydelse i samfundet.

3. Faglige mål og fagligt indhold

Niveau D

De faglige mål angiver det, som kursisten skal kunne ved undervisningens slutning. Kerne-
stoffet angiver de områder, som er nødvendige for at nå de faglige mål sammen med det
supplerende stof.

Kursisterne skal kunne anvende viden om samfundsfaglige metoder, begreber og sammen-
hænge til at redegøre for/forklare/forstå og diskutere aktuelle og konkrete problemstillin-
ger.

Sædvanligvis vil man i et forløb arbejde med flere faglige mål. Ved planlægningen af et
undervisningsforløb bør det stå klart for kursisterne, hvilke faglige mål der er centrale.
Dette sikres ved, at kursisterne inddrages i planlægningen ved formulering af delmål.

I tilrettelæggelsen af den samlede undervisning er det væsentligt, at der sikres en faglig
progression i arbejdet med at opfylde de faglige mål.

3.1 Faglige mål

Kursisten skal kunne:

- *redegøre for det politiske system, partier, demokratiske processer og beslutninger*

Målet er, at kursisterne forstår hovedtrækkene i det danske politiske system, herunder mag-
tens tredeling, lovgivningsprocessen og partiernes rolle i det politiske system.

Kursisterne skal have forståelse af, at samfundet grundlæggende bygger på demokratiske
værdier, herunder de demokratiske spilleregler.

Det er vigtigt, at kursisterne kender flere modeller for, hvad demokrati er, og forholder sig
til dem på et samfundsfagligt grundlag.

Aktuelle politiske begivenheder bør i videst muligt omfang inddrages i undervisningen.

- *redegøre for arbejdsmarkedets organisation og virkemåde*

Målet er, at kursisterne får kendskab til, hvordan arbejdsmarkedet fungerer og de historiske
forudsætninger for eksempelvis septemberforliget 1899.

- *forklare velfærdsmodeller og forstå forudsætningerne for velfærdsamfundets forandringer*

Formålet med at have viden om forskellige velfærdsmodeller er, at det er udgangspunkt for overvejelser over forskellige måder at indrette samfundet på, herunder sammenhængen mellem ideologi og velfærdssamfund samt velfærdssamfundets betydning for den enkelte. De politiske partiers holdning til velfærdssamfundet inddrages naturligt.

Sammenhængene mellem velfærdssamfundet og samfundsændringer, ændret erhvervsstruktur, alderssammensætning og globalisering kan give anledning til overvejelser over ændringer i velfærdssamfundet.

- *forstå grundlæggende økonomiske sammenhænge*

Målet er, at kursisterne får kendskab til det økonomiske kredsløb og til mulighederne for at påvirke det gennem den økonomiske politik.

Det er væsentligt at forstå, at den økonomiske politik, i særlig grad finanspolitik og pengepolitik, har samfundsmæssige konsekvenser, men også konsekvenser for den enkelte, bl.a. i kraft af det fordelingsmæssige aspekt.

- *gøre rede for internationale forholds betydning for Danmarks handlemuligheder*

Målet er, at kursisterne erhverver indsigt i, at internationale forhold har betydning for Danmark og dermed for den enkelte danskers vilkår.

- *forstå og forklare årsagerne til sociale, kulturelle og religiøse forskelle i samfundet*

Kursisterne skal erhverve viden om sociale, kulturelle og religiøse forskelle i Danmark for at øge forståelsen af, at det danske samfund er differentieret og ikke længere båret af en enhedskultur.

3.2 Kernestof

Kernestoffet i samfundsfag på avu følger den klassiske opdeling af samfundsfag i områderne politik, økonomi, sociologi og internationale forhold. Kursisterne skal inden for hvert kerneområde opnå en viden og indsigt, så de bliver i stand til at opfylde fagets mål.

Politik

Det politiske system i Danmark, herunder beslutningsprocesser på lokalt, regionalt og nationalt niveau

Kursisterne skal have kendskab til opbygningen af det politiske system. De skal kunne redegøre for grundloven i hovedtræk, herunder magtens tredeling og de borgerlige frihedsrettigheder. Det er naturligt at inddrage overvejelser om ændringer af grundloven.

Det er vigtigt, at kursisterne har kendskab til forskellige former for demokrati – indirekte demokrati og direkte demokrati – og at demokrati ikke er flertalsdiktatur, men også betyder

respekt for mindretallet. Ud over reglerne for regeringsdannelse og lovgivning bør partiernes bidrag til processerne belyses, og det er naturligt at inddrage politiske ideologier.

De politiske partier

Kursisterne skal kunne redegøre for menneskesyn, syn på statens rolle og for holdningen til lighed/ulighed inden for liberalisme, socialliberalisme, konservatisme, socialisme og fascisme.

Kursisterne skal have kendskab til de politiske partiers ideologi og til partiernes værdipolitiske holdninger og placering i forhold til andre partier. Partiernes opbygning, deres historie, medlemsgrundlag og vælgersammensætning indgår naturligt her. Partiernes holdninger til aktuell politik indgår. De større partier vil typisk blive behandlet grundigere end de mindre.

Velfærdsmodeller

Kursisterne skal have kendskab til de grundlæggende principper i den danske velfærdsmodel og kunne sammenligne den med andre velfærdsmodeller for eksempel den residuale (angelsaksiske) model og den selektive (den kontinentale) model, herunder have kendskab til den historiske baggrund for opbygningen af den danske velfærdsstat og for de udfordringer velfærdsstaten står overfor. Her er det naturligt at inddrage ideologiske tanker og partiernes aktuelle holdninger til velfærdssamfundet.

Arbejdsmarkedet, herunder organisering og virkemåde

Kursisterne skal have kendskab til arbejdsmarkedets organisationer – på den ene side arbejdsgiverne, både private og offentlige, på den anden side lønmodtagerne. Arbejdsmarkedets hovedaftale ses som grundlag for løsning af konflikter mellem arbejdsgivere og lønmodtagere. Kursisterne skal kende til forskellige typer af arbejdskonflikter og til forligsinstitutionens rolle i arbejdskonflikter. Arbejdsmarkedet ses i sammenhæng med den danske velfærdsmodel, der bl.a. indebærer flexicurity-modellen.

Økonomi

Det økonomiske kredsløb

Kursisterne skal have kendskab til det økonomiske kredsløb, til vare- og pengestrømmene mellem husholdninger, virksomheder, banker og den offentlige sektor. Desuden skal vare- og pengestrømmene mellem Danmark og udlandet indgå. Kursisterne skal forstå den indbyrdes afhængighed mellem de forskellige sektorer og afhængigheden af udlandet. Kendskab til betalingsbalancen er vigtig for forståelsen af denne afhængighed.

Økonomisk politik, især finanspolitik

Kursisterne skal have kendskab til den økonomiske politik samt dens muligheder og begrænsninger. Finanspolitikken viser den offentlige sektors muligheder for at påvirke den økonomiske aktivitet i samfundet. Det økonomiske kredsløb kan bruges til at illustrere virkningerne af finanspolitiske indgreb.

Det er oplagt at bruge aktuelle eksempler til at illustrere fordelingsmæssige konsekvenser af en lovgivning.

EU's betydning for Danmarks økonomi

Kursisterne skal have kendskab til EU's betydning for den danske udenrigshandel.

Internationale forhold

Danmark og EU

Kursisterne skal have kendskab til, at en stor del af lovgivningen i Danmark er en konsekvens af beslutninger truffet i EU. Danmarks forbehold til en del af samarbejdet i EU indgår i kernestoffet.

Danmark og internationale organisationer

Kursisterne skal have viden om Danmarks deltagelse i internationale organisationer som FN og NATO samt viden om Danmarks deltagelse i internationale militære operationer. Det er væsentligt at forstå betydningen af, at Danmark har tilsluttet sig en række internationale konventioner om fx klima, flygtninge og menneskerettigheder.

Sociologi

Identitetsdannelse

Kursisterne skal have kendskab til, hvilke faktorer der indgår i identitetsdannelse, herunder familie, institutioner, massemedier, køn, kammerater mv. Nøglebegreber er normer og roller, herunder rollekonflikter og rollemodeller.

Forhold mellem individ og samfund

Kursisterne kan arbejde med forskellige livsformer, fx den selvstændige livsform, lønmodtagerlivsformen og den karrierebundne livsform. At kende betydningen af den negative sociale arv og mulighederne for at bryde den giver kursisterne mulighed for at komme til at forstå de forskellige familietyper sammenhæng med det senmoderne samfund.

3.3 Supplerende stof

Det vil ikke være muligt at opfylde de faglige mål på grundlag af kernestoffet alene. Det supplerende stof skal uddybe og perspektivere kernestoffet samt udvide kursistens faglige horisont. Det supplerende stof har typisk karakter af aktuelle politiske, kulturelle og økonomiske begivenheder, som anvendes til yderligere at konkretisere og perspektivere faglige sammenhænge, herunder betydningen af globale og europæiske forhold for udviklingen i Danmark.

Det supplerende stof omfatter i princippet alt, der er relevant i forhold til de samfundsmæssige problemstillinger, man arbejder med i undervisningen. Enhver inddragelse af supplerende stof skal begrundes ud fra arbejdet med fagets faglige mål. Det supplerende stof bør indgå som en del af et forløb, båret af kernestoffet, ikke som et appendiks til et forløb.

4. Tilrettelæggelse

Kursistforudsætninger

Undervisningen i samfundsfag på niveau G henvender sig til alle, der er interesserede i at tilegne sig et grundlæggende kendskab til det omgivende samfund for at kunne udtrykke egne holdning og synspunkter. Der kræves ingen forkundskaber andet end nysgerrighed og parathed til at indgå i et samarbejde.

Kursisterne på niveau D skal være i stand til at reflektere over givne samfundsfaglige problemstillinger og komme med løsningsforslag. De skal selvstændigt kunne finde frem til det væsentlige i en given problemstilling og kombinere denne med andre problemstillinger. Derfor er det induktive princip fremherskende på dette niveau.

4.1 Didaktik

Undervisningen skal tilrettelægges i tematiske helheder, der udspringer af kursisternes viden og nysgerrighed om aktuelle samfundsfaglige forhold

Undervisningen tilrettelægges i tematiske helheder, hvor aktuelle problemstillinger bearbejdes ud fra de faglige mål. I arbejdet med helhederne er det vigtigt, at der sker en hensigtsmæssig reduktion af de problemstillinger, som undervisningen søger svar på. Spørgsmålene bør hverken være for komplekse eller for banale, og læreren skal derfor være en aktiv medspiller, når problemstillingerne skal formuleres. Kursisterne skal opleve, at de stillede opgaver er mulige at løse.

Undervisningen skal fremme forståelse og ikke blot være reproduktion af viden. Det betyder, at organiseringen af undervisningen skal sikre, at der sker en personlig tilegnelse af stoffet. En mulig måde at opnå dette på er at udarbejde et produkt, fx et læserbrev, et oplæg for holdet eller en PowerPoint-præsentation. Herigennem skal kursisterne gøre sig nogle overvejelser, der er baseret på forståelse, således at kursisterne oplever, at der er en hensigt med de valgte aktiviteter – som i et kludetæppe, hvor de små lapper sammen udgør et mønster.

Undervisningen skal give kursisterne mulighed for at tilegne sig metoder og begreber, der sætter dem i stand til at sætte sig ind i nye stofområder. For at undervisningen fremstår meningsfuld og vedkommende for den enkelte kursist, er det nødvendigt hele tiden at repetere, hvad hensigten med de valgte aktiviteter er, altså hvad er hensigten med kludetæppet?

Det er derfor vigtigt, at der lægges et helhedssyn på de samfundsfaglige problemstillinger, samtidig med at de enkelte områder er synlige i kernestoffet. Hermed får kursisterne kendskab til fagets forskellige dele og samspillet mellem disse i arbejdet med konkrete problemstillinger.

På niveau D kan en innovativ dimension i de valgte aktiviteter opprioriteres, hvor kursisterne bliver sat i åbne situationer, der kan bearbejdes på baggrund af indlært viden. Det kan eksempelvis dreje sig om at holde Folketingets åbningstale, skrive de grundlæggende idéer bag et nydannet parti, skrive et læserbrev imod sort arbejde, lave forslag til udgiftsfordeling i forbindelse med en ny finanslov osv.

Undervisningen kan gøres udfordrende ved at fremme innovative processer. Derfor kan det være en god idé, at der eksisterer forskellige rum i undervisningen. I ét rum handler det om at være kreativ og komme med mange forskellige idéer til at løse en bestemt opgave. I et andet rum bliver idéerne systematiseret og prioriteret, og der sker en endelige udvælgelse med et fokuspunkt. I et tredje rum føres idéen ud i livet, idet der opstår et produkt.

4.2 Arbejdsformer

Det er en pædagogisk udfordring for læreren at sætte rammerne for kursisternes tilegnelse af det faglige stof og at skabe en tilpas balance mellem enkelhed og autencitet. Enkelhed fremmer forståelse, autencitet giver faget aktualitet og kan åbne muligheder for en mere virkelighedsnær undervisning.

Undervisningen bør være en palet af forskellige arbejdsformer. Arbejdsformerne skal være afvekslende for at tilgodese kursisternes forskellige læringsstile.

Centralt i undervisningen er klassediskussionerne, hvor det for eksempel i begyndelsen er læreren, der gennemgår og udlægger emnerne, hvorefter kursisterne hurtigt inddrages i en mere aktiv rolle. Læreren ses som den afspændende ordstyrer i diskussionerne og som den faglige kapacitet, der kan komme med nye vinkler, sætte sagforhold i perspektiv og præsentere relevant baggrundsviden. Læreren kan eksempelvis bevidst tage det modsatte synspunkt i en diskussion, dels for at fremme en forståelse, dels for at vise muligheden af og respekten for andre synspunkter.

Paletten af forskellige arbejdsformer kan bestå af:

1. Dagens nyhed

Da mange af kursisterne på niveau G ikke læser aviser og kun i begrænset grad ser nyheder på tv, kan det være en idé at begynde undervisningen med et kort videoklip med en dagsaktuel nyhed. Denne kan enten have almen interesse eller relatere til det emne, der aktuelt behandles. I begyndelsen kan det være læreren, der forklarer baggrunden for nyheden, men efterhånden må kursisterne tage over. Der kan benyttes avisartikler, uddrag af en radioavis eller en tv-nyhedssekvens. Læreren kan have optaget sekvensen eller kan benytte sig af et af de mange nyhedsmedier, der har videosekvenser liggende på deres webside.

En måde at få kursisterne til at interessere sig for politik er at følge aktuelle sager og se, hvordan de udvikler sig. Hvad melder de forskellige politikere ud, hvad er baggrunden for deres holdninger, og hvordan stemmer det med partiernes ideologier? Kursisterne får hermed øvelse i at gennemskue den politiske debat og relatere konkrete udtalelser til, hvad partiet står for ideologisk og realpolitisk.

Valget af nyhed kan også være med til at perspektivere faget i andre retninger og dermed bevæge sig mod det supplerende stof. Fx kan en nyhed i forbindelse med et miljøspørgsmål være med til at vinkle faget i forhold til bæredygtig udvikling.

På niveau D kan læreren aftale med kursisterne, at de står for dagens nyhed, enten enkeltvis eller i grupper. Læreren – og de øvrige kursister – kan under fremlæggelsen stille spørgsmål og problematisere emnet, så dialogformen, der anvendes til eksamen, løbende bliver afprøvet, så at kursisten vil føle sig mere sikker på prøveformen, samtidig med at det faglige indhold forbliver det centrale.

2. Små korte opgaver og spørgsmål

En tekst, et oplæg, en video- eller lydsekvens, en webside m.m. Kursisterne kan både arbejde i grupper og individuelt. Svarene på lærerens arbejdsspørgsmål opsamles efterfølgende i klassen.

3. Rollespil

Kan benyttes, efter at et emne har været gennemgået, og det indlærte stof efterfølgende skal bearbejdes i en mere praktisk form. Samfundets interessekonflikter ses tydeligere, når hver enkelt kursist får en samfundsrolle at spille. Spørgsmål som: Hvem skal jeg indgå alliance med? Hvem skal jeg overbevise? Hvem skal jeg modarbejde? kommer tydeligt og levende frem, og det er en oplagt mulighed for kursisterne til at optræde i en anden rolle end som privatperson og dermed gratis afprøve andre synspunkter. Emnerne for et rollespil kan være mange, fx finanslovsforhandlinger, en lokal sag i en kommune, en partilederdebat, overenskomstforhandlinger m.m.

4. Debatter

Læreren eller klassen vælger et emne, hvortil der kan knyttes to modsatrettede holdninger. Emnet kan fx være dagpengeperiode, topskattegrænse og privatskoler/privat sygehuse. Undervisningslokalet og deltagerne deles i to, og deltagerne skal nu argumentere for hver deres modsatrettede synspunkter. De behøver ikke repræsentere deres egen holdning og har også lov til at skifte mellem de to halvdele under diskussionen og dermed ændre holdning

undervejs. Kursisterne kan herigennem få en god træning i at se en sag fra det modsatte synspunkt og få prøvet sine argumenter af.

5. Ekskursioner / besøg ude og hjemme

En måde at give kursisterne en større forståelse for et emne er at aflægge en relevant institution et besøg. En rundvisning er en god og lærerig oplevelse, men også besøg på kommunekontoret, et lokalt museum eller overværelse af en retssag kan være givende.

Undervisningen kan ligeledes gøres afvekslende og inspirerende ved at få besøg i klassen af fx politikere, arbejdsmarkedets parter eller ældre medborgere, der kan fortælle om samfundets udvikling. Besøg af en domsmand, en betjent, en dommer osv. kan også udgøre en god perspektivering af fagstoffet til den virkelige verden.

6. Temaarbejde / Projektarbejde

I projektarbejdet er der mulighed for den fordybelse, der ikke er tid til i den daglige undervisning. Her har kursisterne mulighed for at lade delelementerne i undervisningen smelte sammen til en helhed og demonstrere deres faglige indsigt.

7. Computersimuleringer

Der findes en del simuleringsprogrammer til samfundsfag. Det kan være modeller, der bygger på statsøkonomiske eller privatøkonomiske sammenhænge. Forskellige aviser og banker tilbyder jævnligt aktiespil på internettet. Her simulerer man køb af forskellige aktier, og ens portefølje vokser eller falder i værdi i takt med de faktiske aktiekurser. I nogle spil kan man melde hele klassen ind i en gruppe, hvor man så løbende kan se, hvem der tjener mest, og hvem der har tabt meget. De enkelte kursister kan redegøre for strategien i deres aktiekøb og efter et halvt år se, om den var frugtbar.

8. Forskellige opgaver til indlæring af faktuel stof

Der findes flere let anvendelige programmer, hvor læreren kan generere forskellige typer opgaver, der kan bruges til at styrke kursisternes faglige fundament. Opgaverne kan være selvrettende og kan udformes som forståelses- eller arbejdsspørgsmål til fx en tekst, en videosekvens eller en illustration. Sådanne opgaver kan være inspirerende og motiverende for kursisterne i forhold til at tilegne sig den faglige viden, der er nødvendig for at etablere en dybere indsigt i de samfundsfaglige problemstillinger.

Eksempler kan ses på: <http://www.mejling.dk/undervisning/samfundsfag/hp/>

4.3 It i undervisningen

It anvendes i samfundsfag til informationssøgning, simuleringsprogrammer og som kommunikations- og præsentationsværktøj.

For samfundsfags vedkommende har den største internettrafik tidligere været centreret omkring brugen af en række mere eller mindre officielle hjemmesider, hvor kursisterne kunne finde informationer af samfundsmæssig karakter. Det kunne være diverse borgerportaler som www.folketinget.dk, www.domstol.dk eller www.borger.dk, [Kend din ret](#) hvor kvaliteten af informationerne er høj.

På niveau D er kravet til dyberegående informationssøgning større. Adgang og brug af Infomedia (avisdatabase) er her centralt for tilvejebringelse af information. Undersøgelser og rapporter, der kan være svære for kursisterne at fremskaffe, forstå og gennemskue, er som oftest blevet omtalt af de trykte medier og derfor lette at finde og forstå i en bearbejdet form via Infomedia.

Danmarks Statistik (www.statistikbanken.dk) kan med fordel benyttes til at underbygge analyser og konklusioner med relevant talmateriale.

Ved brug af Web 2.0-teknologien, der er en mere interaktiv internetkommunikation (som fx facebook, blogs, twitter, chat osv.), er kommunikationen mellem brugerne mere direkte. Her er en vis kildekritik nødvendig, idet man finder både relevant og irrelevant inspiration og vejledning til diverse opgaver fra mange forskellige afsendere og interessenter på internettet. Da specielt unge mennesker kan formodes at tillægge oplysninger, de får fra en kammerat eller fra en ukendt person på nettet, lige så stor værdi som en ekspertudtalelse, er det vigtigt for det faglige niveau, at kursisterne lærer at vægte udtalelser ud fra, hvem der fremsætter dem, ligesom det er vigtigt ikke at acceptere udokumenterede påstande.

4.4 Samspil med andre fag

Samfundsfag kan indgå i samspil med andre fag med det formål at uddybe og perspektivere kernestoffet. Samfundsfag er et fag med fokus på såvel faktisk viden om samfundet som viden og stillingtagen til aktuelle samfundsfaglige problemstillinger. Til belysning og dokumentation af sådanne samfundsproblemer kan øvrige fag bidrage med deres faglige redskaber.

Samspil med dansk

Når der i dansk arbejdes med litteratur, kommunikation og medier, vil et samspil mellem dansk og samfundsfag give mulighed for at behandle samfundsfaglige problemstillinger ud fra en samfundsmæssig vinkel. Den danskfaglige synsvinkel har fokus på, hvordan

kommunikationen foregår, og hvordan medierne belyser og argumenterer. I dansk arbejdes med kursisternes evne til at udtrykke sig, i samfundsfag arbejdes med kursisternes evne til at udtrykke sig fagligt om samfundsfaglige spørgsmål.

Samspil med matematik

Der er mange muligheder for samarbejde mellem matematik og samfundsfag. Matematik kan i forhold til statistik og grafiske fremstillinger synliggøre og dokumentere virkeligheden i talfremstillingen, hvilket der er behov for i samfundsfag. Hvor matematik indsamler, sorterer og præsenterer tal giver samfundsfag sit faglige input med tolkning og bearbejdning af de fremstillede data og indsætter dem i en politisk, økonomisk eller sociologisk sammenhæng.

Konkrete eksempler er afholdelse af prøvevalg, spørgeskemaundersøgelser og undersøgelser af energiforbrug.

4.5 Progression

Gennem det samfundsfaglige arbejde skal kursisterne blive i stand til at give udtryk for egne synspunkter og holdninger på et personligt tilegnet værdigrundlag. Dette værdigrundlag skal bygge på viden, indsigt og forståelse.

I tilrettelæggelsen af undervisningen er det som tidligere nævnt nødvendigt at reducere de til tider komplekse problemstillinger. Denne reduktion er mere omfattende på niveau G end på niveau D. Eksempelvis er det i et forløb på niveau G, der drejer sig om, hvordan økonomiske kriser kan opstå og forløbe, tilstrækkeligt at lægge vægten på en gennemgang af et simpelt økonomisk kredsløb, mens det på niveau D vil være oplagt at medtage påvirkningerne fra udlandet, altså inddrage et mere udvidet økonomisk kredsløb.

På niveau G skal der være et samspil mellem det induktive og det deduktive princip. Der vil på dette grundlæggende niveau i perioder være behov for en gennemgang af fagets enkeltdele, som de kommer til udtryk i kernestofområderne. Denne deduktive tilgang må dog ikke betyde, at helheden går tabt.

På niveau D fylder det induktive princip mere, idet man tager udgangspunkt i en konkret virkelighedsnær problemstilling. Selvom det innovative element spiller en rolle på niveau G, er det mere fremtrædende på niveau D, hvor udfordringen for den enkelte kursist ligger i også at kunne håndtere fagets arbejds- og analysemetoder.

5. Evaluering

5.1 Løbende evaluering

Den løbende evaluering skal styrke kursistens læring. Den løbende evaluering skal endvidere vise, hvor kursisten står fagligt i forhold til de faglige mål. Evalueringen gennemføres i løbet af undervisningen i mundtlig og kort skriftlig form.

Den løbende evaluering giver kursisten og læreren orientering om kursisternes styrker og svagheder med det formål, at kursisterne selv inddrages i en vurdering af, dels hvordan læringen kan optimeres, dels hvordan det videre arbejde bør forme sig. Evalueringen er med andre ord rettet dels mod kursisterne, dels mod undervisningen og tjener derigennem til at optimere læringsprocessen.

Kursisternes styrker og svagheder kan afdækkes i individuelle samtaler med læreren umiddelbart efter undervisningens start, og følgende spørgsmål kan danne udgangspunkt for samtalerne:

- Fortæl om din baggrund, fx arbejdserfaring, uddannelse og interesser.
- Hvad er dine planer for fremtiden?
- Fortæl om, hvordan du opfatter din situation på VUC lige nu.
- Formulér, hvilke mål du har for samfundsfag.
- Beskriv, hvilke ressourcer du besidder, som gør det realistisk for dig at nå dine mål. Hvad kan eventuelt forhindre dig i at nå dem?

Samtalernes omdrejningspunkt er at få kursisterne til at overveje deres situation og mulighed for at få størst muligt udbytte af undervisningen. De indledende samtaler sporer både kursister og lærer ind på nogle opmærksomhedsfelter for det videre forløb og giver en referenceramme for den fortsatte løbende evaluering.

Der må flere gange gennem forløbet gives mulighed for, at kursisterne individuelt eller flere sammen kan reflektere over egen læring og undervisningens form og indhold. Det kan for eksempel ske via følgende spørgsmål:

- Hvad går undervisningen i grunden ud på lige nu? (Det valgte tema)
- Hvad er vores mål for undervisningen? (Her tænkes på de i fællesskab opstillede faglige og måske studietekniske mål. Der tænkes ikke på de individuelt opstillede mål.)
- Er vi ved at nå målene, eller fjerner vi os fra målene?
- Hvad kan vi gøre lige nu for at komme nærmere målene?

- I hvilken grad har du opnået dine mål for faget?
- Hvilke forhold gjorde, at du nåede/ikke nåede målene for undervisningen?
- Hvilke ressourcer har du gjort brug af i forløbet?

Mod slutningen af forløbet kan en individuel kursistsamtale sikre, at den enkelte kursist kender prøvens krav og bedømmelseskriterier og sætte dem i relation til eget standpunkt. Samtalen giver også kursisten mulighed for at skaffe sig et overblik over egen læringsstil og arbejdsvaner. Hermed har kursisten skaffet sig indsigt i egen studiekompetence til glæde for fremtidige studier. Endelig vil samtalen sætte læreren i stand til at reflektere over styrker og svagheder ved de valgte undervisningsmaterialer, fagstoffet og metoderne.

Skriftlig eller mundtlig evaluering

Den nævnte model er præsenteret som mundtlig evaluering, men intet er til hinder for at dele af den løbende evaluering kan foregå skriftligt. En skriftlig evaluering giver mulighed for i eksempelvis skemaform at fastholde synspunkter og tanker, som kan tages frem igen og danne udgangspunkt for fornyet refleksion.

Uanset form er det vigtigste at foretage en systematisk, velplanlagt evaluering, som til stadighed optimeres.

5.2 Prøveformer – niveau G

Der afholdes en mundtlig prøve.

Senest 14 dage for prøven afleverer kursisten en tekst/artikel/diagram (maksimalt 2 normalsider) eller et videoklip (maksimalt 10 min.), eller en plakat eller andet materiale af lignende omfang, som skal danne grundlag for eksaminationen. Det valgte kan være kendt som ukendt materiale fra undervisningen. Valget begrundes af kursisten over for læreren. Læreren skal finde materialet egnet som eksaminationsgrundlag. Efterfølgende udarbejder læreren 4-6 uddybende skriftlige spørgsmål med progression. Kursistens valgte materiale og de skriftlige spørgsmål udgør tilsammen eksaminationsgrundlaget, som 24 timer før prøven udleveres til eksaminandens endelige forberedelse af prøven. Eksaminationsgrundlaget sendes til censor.

Eksaminanden indleder prøven med at besvare de stillede spørgsmål, hvorefter prøven former sig som en samtale mellem eksaminand og eksaminator med udgangspunkt i de besvarede spørgsmål.

Eksaminationstiden er 25 minutter.

Kursisten vælger gennem valget af tekst/artikel/diagram emnet for sin mundtlige prøve. Læreren vurderer, om det valgte materiale gør det muligt at anvende de faglige mål i en bedømmelse af den senere mundtlige prøvepræstation. Hvis dette er tilfældet, kan læreren

konstatere, at materialet er egnet som eksaminationsgrundlag. Et navn eller en titel kan ikke betragtes som det materiale, der danner eksaminationsgrundlaget.

Derefter udarbejder læreren 4-6 uddybende skriftlige spørgsmål – med progression – til hvert materiale. Læreren kan eksempelvis skrive spørgsmålene på et separat A4-papir med angivelse af navn, fag og niveau, evt. kursistnummer, institution, dato og materiale (fx overskriften på materialet). Det er vigtigt at understrege at spørgsmålene skal bære præg af progression. Spørgsmålene skal give kursisten mulighed for at redgøre, forklare og forholde sig til de problemstillinger, der præsenteres i det valgte materiale. Taksonomisk bevæger vi os fra vidensniveauet til anvendelsesniveauet. Mere information om [prøver og eksamen](#). Se eksemplerne 1-4 herunder.”

Eksempel 1

Folketingets åbningstale (den seneste) har været en del af undervisningen. En kursist vælger talen som sit materiale.

Læreren vælger i dette tilfælde at udarbejde 6 spørgsmål til materialet, som kursisten får udleveret 24 timer før prøven.

Peter Petersen

Samfundsfag, niveau G

Kursistnummer XXXX

VUC XXXX

Dato: XXXX

Materiale: XXXX

Spørgsmål:

1. Hvad er en åbningstale?
2. Hvad er en opposition?
3. Hvorfor er XX fra X-parti positiv over for talen?
4. Hvorfor er YY fra Y-parti kritisk over for talen?
5. Statsministeren vil skære ned på det antal år, man kan modtage dagpenge. Hvorfor vil han det?
6. Hvad er folketingets opgave, og hvad er regeringens opgave?

Eksempel 2

En kursist har valgt at aflevere et persongalleri som oplæg til prøven. Persongalleriet forestiller lederne for fire af Folketingets politiske partier.

Læreren vælger i dette tilfælde at udarbejde 5 spørgsmål til materialet, som kursisten får udleveret 24 timer før prøven.

Anna Andersen

Samfundsfag, niveau G

Kursistnummer XXXX

VUC XXXX

Dato: XXXX

Materiale: XXXX

Spørgsmål:

1. Sæt navn og parti på hver enkelt person.
2. Nævn det antal mandater, hvert parti har i det nuværende folketing.
3. Placér partierne ud fra ideologierne liberalisme, socialisme og socialliberalisme.
4. Forklar begreberne mindretalsregering og flertalsregering.
5. Nævn og beskriv forskellene mellem regeringens syn på velfærdssamfundet og oppositionens syn på velfærdssamfundet.

Eksempel 3

Et læserbrev – hvori læseren fryder sig over en retssag, der gav en voldsdom til en ung mand – har været en del af undervisningen. En kursist fjerner sine noter fra teksten og kopierer 'det rensede' læserbrev. Kopien afleveres som materiale til prøven.

Læreren vælger i dette tilfælde at udarbejde 6 spørgsmål til materialet, som kursisten får udleveret 24 timer før prøven.

Christian Christiansen

Samfundsfag, niveau G

Kursistnummer XXXX

VUC XXXX

Dato: XXXX

Materiale: XXXX

Spørgsmål:

1. Hvem er aktørerne (deltagerne) i en retssag, og hvilke roller har de?
2. Kan denne sag ankes til Højesteret, som læserbrevsskribenten ønsker det?
3. Hvorfor straffer vi?
4. Hvorfor er retssager normalt offentlige?
5. Hvad forstår man ved magtens tredeling?
6. Hvad kan årsagerne til kriminalitet være?

Eksempel 4

En kursist afleverer et billede af et eksemplar af Finansloven. Neden under billedet har kursisten skrevet følgende: Statens brug af penge – hvor kommer pengene fra?

Læreren vælger i dette tilfælde at udarbejde 6 spørgsmål til materialet, som kursisten får udleveret 24 timer før prøven.

Dorrit Dorritsen

Samfundsfag, niveau G

Kursistnummer XXXX

VUC XXXX

Dato: XXXX

Materiale: XXXX

Spørgsmål:

Finansloven og skattesystemet

1. Lav en liste over statens vigtigste udgifter.
2. Lav en liste over statens vigtigste indtægter.
3. Hvordan er skattesystemet bygget op (i grundtræk)?
4. Hvordan adskiller det danske skattesystem sig fra flad skat?
5. Hvad var idéen med skattereformen i 2009?
6. Hvorfor er sort arbejde et problem?

5.3 Bedømmelseskriterier – niveau G

Bedømmelsen er en vurdering af, i hvilken grad eksaminandens præstation opfylder de faglige mål, som er angivet under pkt. 2.1.

Der lægges vægt på, at eksaminanden kan

- a) demonstrere relevant brug af faglige begreber*
- b) indgå i dialog om en faglig problemstilling*
- c) tage stilling til relevante faglige problemstillinger*
- d) demonstrere evne til at indsamle supplerende informationer til besvarelse af de stillede spørgsmål.*

Der gives én karakter.

De faglige mål er kompetencemål, der udtrykker, hvad kursisten skal kunne ved undervisningens afslutning.

De fire bedømmelseskriterier knytter sig til de faglige mål, der samtidig angiver de taksonomiske krav: forstå, forklare og redegøre.

Avu: Vejledende karakterbeskrivelse

(jf. bekendtgørelse nr. 262 af 20. marts 2007 om karakterskala og anden bedømmelse)

Samfundsfag, mundtlig prøve**Niveau G**

Karakter	Betegnelse	Beskrivelse
12	Karakteren 12 gives for den fremragende præstation , der demonstrerer udtømmende opfyldelse af fagets mål, med ingen eller få uvæsentlige mangler	Eksaminanden gør klart og præcist rede for emnet. Eksaminanden besvarer veldisponeret og selvstændigt de stillede spørgsmål. Eksaminanden demonstrerer stor sikkerhed i brug af faglige begreber. I den efterfølgende samtale demonstrerer eksaminanden overblik og indsigt i centrale faglige sammenhænge. I den efterfølgende samtale tager eksaminanden overbevisende og sikkert stillingtagen til samfundsfaglige problemstillinger og demonstrerer evnen til at udvælge supplerende information til at belyse den faglige problemstilling.
7	Karakteren 7 gives for den gode præstation , der demonstrerer opfyldelse af fagets mål, med en del mangler	Eksaminanden gør nogenlunde rede for emnet. Eksaminanden besvarer nogenlunde de stillede spørgsmål og demonstrerer rimelig sikkerhed i brug af faglige begreber. I den efterfølgende samtale tager eksaminanden med rimelig sikkerhed stillingtagen til samfundsfaglige problemstillinger og demonstrerer i nogen grad evnen til at udvælge supplerende information til belysning af den faglige problemstilling.
02	Karakteren 02 gives for den tilstrækkelige præstation , der demonstrerer den minimalt acceptable grad af opfyldelse af fagets mål	Eksaminanden gør upræcist rede for emnet. Eksaminanden giver en usikker besvarelse af de stillede spørgsmål og demonstrerer usikkerhed i brug af de faglige begreber. I den efterfølgende samtale tager eksaminanden noget usikkert stillingtagen til samfundsfaglige problemstillinger og demonstrerer i begrænset omfang evnen til at udvælge supplerende information til at belyse den faglige problemstilling.

5.4 Prøveformer – niveau D

Der afholdes en mundtlig prøve.

Læreren udarbejder et materiale, der består af enten en tekst/artikel/diagram (maksimalt 2 normalsider) eller et videoklip (maksimalt 10 minutter) eller en plakat eller andet materiale, som skal danne grundlag for eksaminationen. Materialet er ukendt for eksaminanden. Eksaminationsgrundlaget sendes til censor.

24 timer inden prøven trækker eksaminanden eksaminationsgrundlaget. Eksaminanden udarbejder en disposition for et oplæg om en problemstilling, som materialet beskriver. 2-4 kursister kan vælge at trække det samme eksaminationsgrundlag. Kursisterne har derved mulighed for at diskutere oplægget, inden de udarbejder deres disposition.

Eksaminanden indleder prøven med et oplæg på 7-10 minutter på grundlag af dispositionen. Derefter former prøven sig som en samtale mellem eksaminand og eksaminator med udgangspunkt i oplægget.

Eksaminationstiden er 25 minutter.

Læreren udarbejder en serie materialer, der er **ukendte** for eksaminanden – tekster / artikler / diagrammer / videoklip / plakater / (eller andet). Materialerne skal danne grundlag for den mundtlige prøve.

24 timer før prøven trækker eksaminanderne hver et materiale. Ifald nogle af eksaminanderne i grupper á 2-4 kursister vælger at trække det samme materiale, beslutter de involverede eksaminander, hvem af dem der skal trække det materiale, der skal gælde for alle i gruppen. I den sammenhæng skal følgende forhold tages i betragtning: Hvis det drejer sig om to dages- eksaminationer, skal alle materialer ligge på bordet første dag til trækning og de må ikke genbruges (Alle kursister skal kun have 24 timer til forberedelsen). Kursisterne kan ikke gå op i samme materialer to dage i træk. Ifølge Almen eksamensbekendtgørelse ”*Antallet af trækningmuligheder skal overstige antallet af eksaminander/grupper med mindst 3. Alle trækningmuligheder skal fremlægges ved prøvens start. Udtrukne muligheder kan ikke trækkes igen.*” Det må dog ligge identiske materialer til udtrækning. Mere information: se [Almen eksamens bekendtgørelse](#). 2-4 kursister melder til eksaminator før eksemen, at de vil arbejde sammen. En kursist trækker et materiale på vegne af gruppen. I døgnet op til prøven udarbejder **hver eksaminand en disposition, der skal tage udgangspunkt i en problemstilling fra materialet**. Dispositionen danner grundlag for et mundtligt oplæg på 7-10 minutter, som eksaminanden indleder prøven med. **Den skriftlige disposition indgår ikke i bedømmelsen.**

Eksaminanden medbringer sit materiale og sin disposition til prøven.

I det følgende gives nogle eksempler på dispositioner, som eksaminander kunne have udarbejdet (eksempel 5-8):

Eksempel 5

Læreren har valgt en avisartikel, hvori et politisk parti erklærer sig rede til at være med i et skatteforlig.

24 timer før prøven har en kursist trukket avisartiklen og har derefter udarbejdet en disposition, der tager udgangspunkt i en problemstilling fra avisartiklen. Dispositionen kunne fx se således ud:

Peter Petersen

Samfundsfag, niveau D

Materiale: XXXX

Disposition:

1. Hovedpunkter i artiklen, herunder et bud på, hvorfor XX gerne vil være med i et skatteforlig.
2. Hvilken politik står XX står for i sammenligning med andre politiske partier, og hvordan kan deres politik spores i artiklen?
3. Hvilke argumenter bliver der givet for, at det tilsyneladende er nødvendigt med en skattereform netop nu?
4. Til sidst vil jeg fortælle om den politiske beslutningsproces.

Eksempel 6

Læreren har valgt en pressemeddelelse fra Finansministeren, hvori aftalerne for finansloven bliver skitseret.

24 timer før prøven har en kursist trukket pressemeddelelsen og har derefter udarbejdet en disposition, der tager udgangspunkt i pressemeddelelsens indhold. Kursisten har valgt at indlede sin disposition med en problemstilling, og det kan fx se således ud:

Peter Petersen

Samfundsfag, niveau D

Materiale: XXXX

Problemstilling:

Finansloven er en uoverskuelig lov for de fleste mennesker. Finansloven er årligt til forhandling og beslutning i Folketinget. Det er en omfangsrig lov, der handler om statens indtægter og udgifter. Den største del af finansloven er der bred politisk enighed om, så det er kun en mindre del af den, der er til politisk forhandling. I offentligheden er det ofte disse områder, der kommer frem i debatten, nogle gange sammen med aktuelle enkeltsager.

Det kan derfor være svært for almindelige mennesker at få indsigt i samt overblik over prioriteringer og finansiering af den danske velfærdsmodel.

Disposition:

1. Give en mundtlig gennemgang af hovedpunkter i pressemeddelelsen fra Finansministeriet.
2. Fortælle, hvad en finanslov er, og hvordan den bliver vedtaget.
3. Fortælle om opgavefordelingen mellem stat, regioner og kommuner.
4. Give et bud på, hvordan forskellige politiske partiers holdninger er til skat og velfærd i Danmark.
5. Give min vurdering af indholdet i Finansministerens pressemeddelelse.

Eksempel 7

Læreren har valgt en artikel, der gengiver en undersøgelse, der viser, at borgerligt-liberale mennesker er lykkeligst. Forskellige politikere kommenterer undersøgelsen i artiklen.

24 timer før prøven har en kursist trukket artiklen og har derefter udarbejdet en disposition, der tager udgangspunkt i en problemstilling fra artiklen. Dispositionen kunne fx se således ud:

Peter Petersen

Samfundsfag, niveau D

Materiale: XXXX

Spørgsmål:

1. Hvorfor er liberalister mere lykkelige end de venstreorienterede?
2. Hvorfor er Danmark flere gange blevet udnævnt til at være et af de lykkeligste lande i verden?
3. Hvorfor er USA ikke et lykkeligt samfund?
4. Hvad er liberalisme, socialisme, socialliberalisme, konservatisme og fascisme?
5. En beskrivelse af de 3 livsformer og deres opfattelse af, hvad der er et godt liv.

5.5 Bedømmelseskriterier – niveau D

Bedømmelsen er en vurdering af, i hvilken grad eksaminandens præstation opfylder de faglige mål, som er angivet under pkt. 2.1.

Der lægges vægt på, at eksaminanden kan

- a) demonstrere sammenhænge mellem eksaminationsgrundlaget og den valgte problemstilling i oplægget*
- b) demonstrere relevant brug af faglige begreber*
- c) demonstrere overblik og faglige sammenhænge*
- d) forholde sig kritisk til samfundsmæssige problemstillinger på et personligt tilegnet grundlag.*

Eksaminandens skriftlige disposition indgår ikke i bedømmelsen.

Der gives én karakter.

De faglige mål er kompetencemål, der udtrykker, hvad kursisten skal kunne ved undervisningens afslutning.

De fire bedømmelseskriterier knytter sig til de faglige mål, der samtidig angiver de taksonomiske krav: redegøre, forstå, forklare og vurdere.

Avu: Vejledende karakterbeskrivelse

(jf. bekendtgørelse nr. 262 af 20. marts 2007 om karakterskala og anden bedømmelse)

Samfundsfag, mundtlig prøve**Niveau D**

Karakter	Betegnelse	Beskrivelse
12	Karakteren 12 gives for den fremragende præstation , der demonstrerer udtømmende opfyldelse af fagets mål, med ingen eller få uvæsentlige mangler	Eksaminanden gør klart og præcist rede for emnet og den valgte problemstilling. Eksaminanden giver et selvstændigt og veldisponeret oplæg og demonstrerer stor sikkerhed i valg af metoder og faglige begreber. I den efterfølgende samtale demonstrerer eksaminanden overblik og indsigt i de sociologiske, politiske, økonomiske og internationale forhold, der berøres under samtalen. Samtalen viser at eksaminanden overbevisende og på et fagligt grundlag kan forholde sig kritisk til gennemgåede emner og problemstillinger på baggrund af et personligt tilegnet værdigrundlag.
7	Karakteren 7 gives for den gode præstation , der demonstrerer opfyldelse af fagets mål, med en del mangler	Eksaminanden gør nogenlunde rede for emnet og den valgte problemstilling. Eksaminanden giver et nogenlunde struktureret oplæg og demonstrerer rimelig sikkerhed i valg af metoder og faglige begreber. I den efterfølgende samtale demonstrerer eksaminanden et godt kendskab til sociologiske, politiske, økonomiske og internationale forhold der berøres under samtalen. Samtalen viser at eksaminanden i nogen grad på et fagligt grundlag kan forholde sig kritisk til gennemgåede emner og problemstillinger på baggrund af et personligt tilegnet værdigrundlag.
02	Karakteren 02 gives for den tilstrækkelige præstation , der demonstrerer den minimalt acceptable grad af opfyldelse af fagets mål	Eksaminanden gør noget usikkert rede for emnet og den valgte problemstilling. Eksaminanden giver et noget usikkert oplæg og demonstrerer en begrænset sikkerhed i valg af metoder og faglige begreber. I den efterfølgende samtale demonstrerer eksaminanden i tilstrækkelig grad kendskab til de sociologiske, politiske, økonomiske og internationale forhold der berøres under samtalen. Samtalen viser, at eksaminanden i begrænset omfang på et fagligt grundlag kan forholde sig kritisk til gennemgåede emner og problemstillinger på baggrund af et personligt tilegnet værdigrundlag.

6. Faglig læsning

2. Mål

Kursisten skal kunne bruge læsning til at skaffe sig ny viden, herunder:

- a) orientere sig i en faglig tekst og aktivere baggrundsviden og erfaringer
- b) formulere et læseformål
- c) styre og regulere læsemåde på baggrund af formålet med læsningen
- d) evaluere sit udbytte af læsningen.

Kursisten skal kunne forstå tekstens sprog, sætningsbygning og struktur, herunder:

- e) identificere ord og begreber i teksten
- f) forstå betydningen af tekstens nøgleord
- g) aktivere sin viden om tekstens emne og danne indre forestillingsbilleder
- h) sammenholde og integrere ny viden med eksisterende viden
- i) drage følgeslutninger på basis af indre forestillingsbilleder
- j) opnå en velfungerende arbejdshukommelse
- k) tage notater under læsningen
- l) benytte systematiske metoder til at skaffe sig overblik over tekster og stof
- m) udnytte sin viden om teksttyper og genrer til at vælge en effektiv læsestrategi.

§ 4 og bilag 50 i Avu-bekendtgørelsen angiver, at faglig læsning er en forpligtelse for alle fag, således også for samfundsfag. Tanken er, at faglæreren skal undervise i faglig læsning, ikke 'blot' som et indledende ugekursus, men løbende gennem hele undervisningsforløbet. Faglig læsning er samtidig faglig læring, så faglig læsning falder i den forstand ikke ud af faget. Tilgangen til faglig læsning bør være følgende: Hvis kursisten ikke kan læse og forstå gængse samfundsfaglige tekster, så er der ingen vej uden om faglig læsning.

Det er dokumenteret, at mange kursister mangler den nødvendige viden eller kompetencer til at læse og forstå fagets tekster. Løsningen på problemet er, at kursisterne lærer gode læseforståelsesstrategier.

"En læseforståelsesstrategi skal forstås som en bevidst målstyret handling der kan udføres før, under og efter læsningen af en tekst med henblik på forskellige elementer i læseforståelsen. Den læser, der er strategisk bevidst, lader sit formål med læsningen styre valget af hensigtsmæssige strategier."

Merete Brudholm, 2011

Tre væsentlige elementer i udviklingen af en læseforståelsesstrategi er

- evne til at danne inferenser
- kendskab til tekststrukturer (tekstgenrer)
- kontrol af egen forståelse.

Inferens betegner evnen til at slutte fra tekstens oplysninger til 'det usagte', der ofte er en del af tekstens betydning som helhed. Mange tekster forudsætter på den måde, at læseren udfylder 'tekstens huller' – eller læser mellem linjerne – da alt ikke udtrykkes eksplicit. Der vil ofte være tale om tilfælde, som for en trænet læser er indlysende, men som den utrænede læser helt overser. Se evt. inspirationshæftet [Faglig læsning – i fagene](#) (s. 12).

Tekststruktur betegner de genretræk, der kendetegner fagets tekster. Kursisterne skal lære at spotte tekstens struktur for at kunne samle tekstens mening. I samfundsfag indgår især beskrivende og argumenterende tekster (grundgenrer). I mindre grad indgår berettende tekster.

Kontrol af egen forståelse betegner den overvågningsproces, kursisterne skal foretage i forhold til deres egen læsning og forståelse. Kursisterne skal huske jævnligt at tjekke, om de har forstået det netop læste. Det kan lærerproducerede arbejdsark ('læseark') hjælpe kursisterne med.

Læsearkene kan eksempelvis opdeles i

- Før du læser – om læseformål, og hvilke begreber man skal 'kunne'
- Mens du læser – om tekstens centrale indhold i form af små opgaver, som kursisterne skal besvare skriftligt i læsearkene.

Læsearkene udtrykker en prioritering af, hvad der er vigtigt i teksten. Den prioritering har de fleste kursister vanskeligt ved selv at foretage, så læsearkene kan ses som en guide til kursisterne om, hvad de skal kunne. I klassen kan kursisterne eventuelt arbejde i grupper med udgangspunkt i deres besvarelser af læsearkene.

Det er samtidig dokumenteret, at skrivning og læsning støtter hinanden. Skriftligheden i arbejdet med læsearkene kan derfor ses som en styrkelse af læringsprocessen.

"Læreren skal være mere markant til stede, så eleverne ikke lades alene med de svære fagtekster. Det er en måde at stilladsere på, så elever på sigt selv kan læse faglitteratur."

Jesper Bremholm, 2012

Det giver sig selv, at arbejdet med læseark i forbindelse med faglig læsning forudsætter, at læreren forbereder teksterne, inden de uddeles.

Fagtekster i samfundsfag er endvidere karakteriseret ved multimodalitet – ikke-kontinuerlige tekster – som medfører, at der er mange læsestier i teksterne. Illustrationer og faktabokse, tabeller og skemaer, procesoversigter m.m. forekommer ofte i én og samme tekst – sat op i et lækkert layout, men som ikke altid er læsevenligt. Undersøgelser viser, at kursisterne ofte

springer overskrifter, faktabokse og oversigter/illustrationer over. Men disse tekstelementer skal selvfølgelig både læses og forstås i den kontekst, hvori de er placeret. Det skal kursisterne undervises i.

7. Bæredygtig udvikling

2. Mål

Målet er, at kursisten gennem deltagelse i almen voksenuddannelse:

- a) tilegner sig viden om de faktorer, der indgår i bæredygtig udvikling*
- b) forholder sig til bæredygtig udvikling som en kompleks udfordring*
- c) ser muligheder for som borger at fremme en bæredygtig udvikling*
- d) foretager ansvarlige handlinger i forhold til den fælles natur*
- e) forstår, at vejen til det bæredygtige samfund involverer såvel lokale som globale løsninger.*

§ 4 og bilag 50 i Avu-bekendtgørelsen angiver – som det er tilfældet med faglig læsning – at bæredygtig udvikling er en forpligtelse for alle fag. Bæredygtig udvikling implicerer både politiske og økonomiske dimensioner, så samfundsfag spiller en naturlig rolle i den forbindelse.

I forhold til fagets to læreplaner er der følgende at bemærke i forhold til bæredygtig udvikling i undervisningen:

- Niveau G
Bæredygtig udvikling er ikke eksplicit anført, men kan indgå i undervisningen via de faglige mål a) og d). Bæredygtig udvikling er i høj grad et politisk emne, og da politik udgør en væsentlig del af kernestoffet på niveau G, er det oplagt at inddrage emnet i undervisningen. Bæredygtig udvikling kan samtidig begrundes som supplerende stof.
- Niveau D
Bæredygtig udvikling er ikke eksplicit anført, men kan indgå i undervisningen via de faglige mål a), d) og e). Bæredygtig udvikling er i sagens natur en international problemstilling, hvilket placerer emnet naturligt inden for rammerne af læreplanen for niveau D. Bæredygtig udvikling kan indgå som kernestof inden for både politik, økonomi og internationale forhold, men kan også begrundes som supplerende stof.

De store udfordringer for undervisning i bæredygtig udvikling i samfundsfag er dels emnets kompleksitet, dels emnets naturvidenskabelige basisindhold. Bæredygtig udvikling implicerer mange aktører, interesser og kræfter, der tilsammen udgør en kompleks helhed – sammenhæng – som er vanskelig at overskue. De konkrete data (de faktuelle forhold), som man kunne benytte som håndtag i en diffus diskussion, er ydermere behæftet med flere usikkerhedsfaktorer. Kompleksiteten viser sig bl.a. i, at CO₂-udledningen eksempelvis kan foreslås reduceret via en 10-dobling af brændselspriserne, men det får konsekvenser for verdenshandlen, hvilket igen kan få negative konsekvenser for den tredje verdens lande. Kunstgødning kan foreslås forbudt til fordel for 100 % anvendelse af økologisk landbrug, men det får konsekvenser i form af øgede sultkatastrofer og nødvendig omdannelse af skove

til landbrugsjord. Og bag alle disse forhold spiller de umiddelbart usynlige interesser ofte en afgørende rolle for de politiske handlinger, der knytter sig til bæredygtig udvikling. Samtidig er det vigtigt at se emnet som omhandlende andet end naturfaglige problemstillinger. Bæredygtig udvikling implicerer også begreber og problemstillinger som rig/fattig, retfærdighed, demokrati, kultur, rettigheder mv.

[Naturvidenskabernes Hus](#) har udarbejdet nogle undervisningsforløb, der har fokus på bæredygtig udvikling set i et naturvidenskabeligt perspektiv, men perspektivet kan nemt vendes – eller udvides – til også at indbefatte et samfundsfagligt perspektiv. Et undervisningsforløb kan fx tage udgangspunkt i følgende problemstilling: Hvordan sikrer vi rent drikkevand i u-landene med bæredygtig teknologi? Det naturvidenskabelige perspektiv har fokus på sidste del i sætningen (den bæredygtige teknologi), mens det samfundsfaglige perspektiv har fokus på sætningens første del (Hvordan sikrer vi...). Altså, hvilke politiske muligheder er der for at sikre rent drikkevand i u-landene? Og hvilke økonomiske kræfter og redskaber er der i spil i den forbindelse?

I inspirationskriftet [Bæredygtig udvikling – et indsatsområde inden for almen voksenuddannelse](#) sammenfattes målene i bilag 50 med termerne viden, værdier, holdning og handling. Et forløb i samfundsfag, der involverer bæredygtig udvikling, kan med fordel tjekkes via følgende matrix:

<i>Stof</i>	<i>Mål</i>	Viden	Værdier	Holdning	Handling
Delemne 1					
Delemne 2					
Delemne 3					

Afkrydsninger i de tomme felter vil vise, om man i et givent forløb når omkring alle målene vedrørende bæredygtig udvikling. Dertil kommer naturligvis stadig de faglige mål i læreplanerne for samfundsfag.

8. Paradigmatiske eksempler

8.1 Paradigmatiske eksempler – niveau G

Eksempel 1

	Avisen
<i>Omfang</i>	6-8 timer (i samarbejde med andre fag bidrager disse fag med tilsvarende timetal).
<i>Faglige mål</i>	Forløbets mål er, at kursisten kan <ul style="list-style-type: none"> • fungere i og forstå demokratiske processer som en arbejdsmetode • forstå avisen som et demokratisk medie • forklare og forholde sig til spillet mellem individ og samfund.
<i>Indhold</i>	Forløbet kan inddrage følgende kernestof fra samfundsfag: <ul style="list-style-type: none"> • Demokrati og menneskerettigheder • Retsvæsenet • Livsformer og familietyper • Sociale og kulturelle forskelle i Danmark. <p>Forløbet vil kunne inddrage aktuelt supplerende stof. It inddrages i forløbet via fotografering og frembringelse af avisen.</p>
<i>Materialer</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Forskellige aktuelle aviser • Edb-faciliteter, kopimaskine mv. • Digitalkamera (så kursisterne har mulighed at tage billeder til avisen).
<i>Tilrettelæggelse</i>	<p>Forløbet tilrettelægges i samarbejde med andre avu-fag, fx dansk, matematik, edb og evt. sprogfag, hvor hvert fag bidrager med såvel faglighed som timetal. (En sådan tilrettelæggelse er hensigtsmæssig i de tilfælde, hvor en gruppe af kursister følger flere af de nævnte fag, men for kursister, der ikke kun har samfundsfag, vil det give et indtryk af andre fags muligheder og faglighed.)</p> <p>Forløbet tilrettelægges med et forarbejde, hvor forskellige aviser anvendes som undervisningsmateriale. Hvert fag bidrager med det pågældende fags faglighed. Dernæst er målet, at der fremstilles en fælles nyheds- og aktualitetsavis. Der nedsættes en redaktion, som bestemmer avisens indhold, og kursisterne vælger sig ind på forskellige opgaver.</p> <p>Derefter følger arbejdsprocessen med at indsamle oplysninger, tage billeder, opsætte sider, udvælge stof til forsiden. Avisen samles i et dokument som udskrives, kopieres og samles.</p>
<i>Evaluering</i>	Evalueringen vil naturligt være en bedømmelse af avisen, idet både lærer og kursister anmelder den. Derudover foretager holdet en fælles drøftelse af forløbet.

Eksempel 2

	Hvem bestemmer?
<i>Omfang</i>	6-8 timer.
<i>Faglige mål</i>	Forløbets mål er, at kursisten kan <ul style="list-style-type: none"> • forstå demokratiske processer som en livsform • forklare, hvordan en familietype påvirker hver enkelt i familien.
<i>Indhold</i>	<p>Forløbet inddrager følgende kernestof:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Demokrati og menneskerettigheder • Grundloven • Livsformer og familietyper. <p>Supplerende stof kunne være hentet fra arbejdsmarkedet, hvor løn- og arbejdstidsaftaler er resultat af forhandlinger mellem to parter.</p> <p>Hvem bestemmer? Drøftelse af, hvem der bestemmer, og hvordan beslutninger træffes forskellige steder, eksempelvis i</p> <ul style="list-style-type: none"> • familien • skolen • byrådet • boligforeningen • kommunen • regionen • staten. <p>Hvilke regler, retningslinjer, kutymer gælder for, hvem det er, der bestemmer? Forskelle mellem formelt og uformelt demokrati, autoritær kontra demokratisk tilgang til dialog med andre samt værdier som respekt for mindretallets synspunkter drøftes i forhold til ovenstående.</p>
<i>Materialer</i>	<p>Skriftlige cases og rollespil udarbejdet af læreren.</p> <p>Autentisk materiale, der dokumenterer demokratiske spilleregler i love, aftaler, vedtægter og bestemmelser.</p> <p>Udvalgte paragraffer fra grundloven, FNs menneskerettighedserklæring, Den europæiske menneskerettighedskonvention.</p> <p>De to følgende hjemmesider giver god viden om menneskerettigheder, såvel i FN som i europæisk regi:</p> <p>www.unhchr.ch/udhr/lang/dns.htm;</p> <p>www.menneskeret.dk/</p>
<i>Tilrettelæggelse</i>	<p>Dialog med kursisterne om, hvem der bestemmer, og hvilke regler der er for, hvem der bestemmer inden for nogle af ovennævnte eksempler. Dialog om, hvorfor det er sådan, herunder hvilken betydning fx opdragelse og familiestruktur kan have for, hvordan man ser på værdien af demokrati.</p> <p>Gennemførelse af et rollespil – en tænkt situation, hvor deltagerne/en gruppe skal blive enige om noget, fx en familie, en klasse, et forældreråd, en generalforsamling i antenneforeningen, en fagforeningsklub, en forening, et politisk parti.</p> <p>Refleksioner over rollespil, drøftelse af samfundets formelle demokratiske</p>

	rettigheder eventuelt med inddragelse af autentiske tekster.
<i>Evaluering</i>	Evaluering i form af klassedrøftelse, der ud over at inddrage klassens refleksioner over forløbet også kan medvirke til at bevidstgøre kursisterne om deres muligheder for indflydelse på undervisningssituationer ved meningstilkendegivelse og aktiv stillingtagen.

Eksempel 3

	Finansloven
<i>Omfang</i>	4 timer.
<i>Faglige mål</i>	Forløbets mål er, at kursisten kan <ul style="list-style-type: none"> • forklare grundtrækkene i den danske velfærdsmodel • gøre rede for finansieringen af den danske velfærdsmodel • redegøre for hovedlinjerne i det danske demokratiske system.
<i>Indbold</i>	Forløbet inddrager følgende kernestof: <ul style="list-style-type: none"> • Demokrati og menneskerettigheder • Det politiske system • Velfærdssamfundet • Finansloven.
<i>Materialer</i>	Fortrykte ark med en stærkt forsimplet finanslov til udfyldelse.
<i>Tilrettelæggelse</i>	Hver enkelt kursist får udleveret en meget forsimplet udgave af finansloven, udformet som et skema, med maksimalt 10 punkter, som fx sociale udgifter, undervisning, sundhed, politi og retsvæsen, kultur m.m., men uden nogen former for tal. Kursisten udfylder selv sit skema med de 10 punkter ved at sætte tal på, hvor meget han/hun i procent vil give til de enkelte poster. Efter 5-10 minutter går kursisterne i 5-mandsgrupper med hvert deres forslag, og nu er opgaven via forhandlinger mellem gruppens medlemmer at komme frem til et fælles forslag. Til sidst sammenlignes de enkelte gruppers forslag med regeringens finanslov, og klassen kan diskutere, hvordan de enkelte gruppers samfund vil udforme sig. Den enkelte kursist repræsenterer i dette rollespil et parti, hvis økonomiske prioriteringer i høj grad bestemmer samfundsudviklingen. Gruppearbejdet afspejler forhandlingerne mellem forligspartierne til finansloven, hvor ingen kan få alle sine krav opfyldt. Der må altså forhandles.
<i>Evaluering</i>	Som afslutning på forløbet drøftes, med fokus på oplevelsen af ikke at kunne få sine krav opfyldt, hvordan man arbejdede for at få sine krav igennem, og hvordan forhandlingerne forløb. De enkelte grupper reflekterer over forhandlingsmiljøet.

Eksempel 4

	Kommunal beslutningsproces											
<i>Omfang</i>	2-3 timer.											
<i>Faglige mål</i>	<p>Forløbets mål er, at kursisten kan</p> <ul style="list-style-type: none"> • forstå demokratiske processer som en metode til at løse konflikter og skabe forandringer • redegøre for hovedlinjerne i det danske demokratiske system. 											
<i>Indhold</i>	<p>Forløbet inddrager følgende kernestof:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Demokrati og menneskerettigheder • Det politiske system • Livsformer og familietyper • Sociale og kulturelle forskelle i Danmark. 											
<i>Materialer</i>	<p>Læreroplæg til den sag, der skal behandles. Oplæg til de enkelte rollers stilling.</p>											
<i>Tilrettelæggelse</i>	<p>Et større rollespil kan involvere alle aktører i en kommunal beslutningsproces, fx politikere, embedsmænd, interesseorganisationer, relevante myndigheder, pressen, arbejdsmarkedsorganisationer, religiøse repræsentanter m.m. Det er vigtigt, at emnet, der skal diskuteres, har en eller gerne flere konflikter indbygget. Afhængigt af kursisternes faglige niveau kan flere delkonflikter og nuancer bygges ind i problemstillingen. Det vil være motiverende, hvis det valgte problem tager udgangspunkt i en aktuell konflikt i en af de lokale kommuner.</p> <p>Deltagerne begynder med i små grupper at finde ud af, hvad deres rolle mener om problemstillingen. Hvis det er for svært for kursisterne, kan læreren i forvejen have fremstillet et stykke papir til hver rolle, hvor dennes stillingtagen kan underbygges med argumenter, som rollen kan have for og imod problemstillingen.</p> <p>Derefter er der en fase, hvor spillerne tager kontakt til hinanden og prøver at påvirke, forhandle og lave alliancer. Til sidst afholder man et kommunalbestyrelsesmøde og ser, hvilke beslutninger rollespillet ender med. Undervejs kan læreren styre forløbet ved at annoncere vigtige informationer eller måske lade en bombe springe, der kan påvirke retningen af forløbet.</p> <p>Det er vigtigt, at kursisterne under forløbet er helt klar over, hvad problemstillingerne er. Hvis kursisterne ikke er helt sikre, kan læreren lave en timeout, og man kan i fællesskab i klassen samle eventuelle uklarheder op.</p> <p>Denne arbejdsform giver kursisten et helt andet indblik i, hvordan den politiske proces forløber.</p> <p><i>Skematisk oversigt</i></p> <table border="1"> <thead> <tr> <th>Delproces</th> <th>Aktivitet</th> <th>Tidsforbrug (cirka tider)</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Læreren præsenterer sagen</td> <td>Kursisterne præsenteres for sagen</td> <td>5-10 minutter</td> </tr> <tr> <td>Kursisten sætter sig ind i sin rolle, evt. i små grupper</td> <td>Gruppearbejde</td> <td>15 minutter</td> </tr> </tbody> </table>			Delproces	Aktivitet	Tidsforbrug (cirka tider)	Læreren præsenterer sagen	Kursisterne præsenteres for sagen	5-10 minutter	Kursisten sætter sig ind i sin rolle, evt. i små grupper	Gruppearbejde	15 minutter
Delproces	Aktivitet	Tidsforbrug (cirka tider)										
Læreren præsenterer sagen	Kursisterne præsenteres for sagen	5-10 minutter										
Kursisten sætter sig ind i sin rolle, evt. i små grupper	Gruppearbejde	15 minutter										

	Timeout i klassen	De enkelte roller redegør for, hvad de mener om sagen	15 minutter
	Kursisterne tager kontakt med andre relevante rolleindehavere	Lobbyarbejde	20 minutter
	Byrådsmøde	Sagen behandles på byrådsmødet	20 minutter
	Afslutning	Der samles op på forløbet	15 minutter
<i>Evaluering</i>	Hele processen evalueres med en runde, hvor den enkelte kursist ytrer sig om egen rolle i den store sammenhæng, og hvor spørgsmålet er, om kursisten har opnået forståelse af, hvordan demokratiske processer kan løse konflikter og skabe forandringer.		

Eksempel 5

	Familien
<i>Omfang</i>	15 timer.
<i>Faglige mål</i>	<p>Forløbets mål er, at kursisten kan</p> <ul style="list-style-type: none"> • gengive forskellige demokratiopfattelser • forstå demokratiske processer som en metode til at løse konflikter og skabe forandringer • forklare og forholde sig til sammenhænge mellem livsformer og familietyper • forklare grundtrækkene i den danske velfærdsmodel.
<i>Indhold</i>	<p>Forløbet inddrager følgende kernestof:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Livsformer og familietyper • Demokrati • Velfærdssamfundet. <p>Følgende emner og problemstillinger inddrages:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Jens Hansen nævner i læserbrevet nedenfor, at begge forældre arbejder ude. Hvornår kom kvinderne ud på arbejdsmarkedet, og hvilke konsekvenser fik det for velfærdssamfundet? • Jens Hansen nævner, at uddannede pædagoger er bedre til at passe vore børn, end vi selv er. Hvilke opdragelsesformer er der i dagens Danmark? Hvorledes opdrager vi vore børn? • Jens Hansen taler om, at vi ikke ønsker børn, som kritikløst gør alt, som forældrene siger og gør. Indeholder demokrati retten til at kritisere? Hvad er demokrati i grunden? <p>Supplerende fiktivt materiale – et læserbrev:</p> <p>Familien Danmark har det godt</p> <p><i>Jeg er snart træt af at høre på al den kritik af, hvorledes vi danskere behandler vore børn. Vi behandler dem nemlig utrolig godt!</i></p> <p><i>Begge forældre arbejder ude for at skaffe midler til, at vore børn kan få det godt, og det er der faktisk ikke noget galt i! Jeg kan ikke forstå, at mange mennesker mener, at vi forsømmer vore børn. Jeg synes, det er en udmærket ting, at børn bliver passet i børnehaver, vuggestuer osv.</i></p> <p><i>Pædagogerne er da uddannet til at passe børn, og mange gange er de bedre til det end forældrene selv. De har forstand på børnenes behov og adfærd, de har jo gået 3 år på et seminarium, så det er vel ikke så mærkeligt, at de meget bedre end forældrene forstår børnene og kan stimulere dem i den rigtige retning.</i></p> <p><i>Der er heller ikke noget galt i, at børn en gang imellem protesterer over for forældrene. Det er kun sundt. Hvad skulle de ellers! Vi ønsker vel ikke børn, som kritikløst adlyder forældrene i et og alt, vel?</i></p> <p>Jens Hansen Fiktions Allé 6 1234 Fiktionsstrup</p>

	Faglig læsning inddrages i tilrettelæggelsens pkt. 1 og 2 nedenfor.
<i>Materialer</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Demokratikanon (hjemmeside) • Lærebogsmateriale om familien og opdragelse.
<i>Tilrettelæggelse</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Angående kvinderne og arbejdsmarkedet: Kursisterne forbereder sig via tekster, hvortil læreren har udarbejdet såkaldte læseark (jf. vejledningens kap. 6). Følgende delemner gennemgås på klassen: Kvinder ud på arbejdsmarkedet – familiens nye rolle – familiepolitik – familiens sociale ansvar – husstandsstørrelser. 2. Angående opdragelsesprincipper: Forskellige principper for opdragelse gennemgås, og vægten lægges på den demokratiske opdragelse. De bagvedliggende menneskesyn og livssyn tydeliggøres og debatteres. For at sætte de forskellige opdragelsesprincipper, familiens rolle og familiens sociale ansvar ind i en forståelig og overskuelig ramme gennemgås fire forskellige familietyper. Disse kan være: den moderne stærke familie, den traditionelle stærke familie, den moderne svage familie, den moderne svage familie. Læreren viser, hvordan de tilhørende, multimodale tekster kan læses (jf. vejledningens kap. 6). I hver af disse familietyper eksisterer der en bestemt måde at opfatte livet på, en bestemt livsform. Derfor gennemgås de almindeligste livsformer som den karrierebundne livsform, lønmodtagerlivsform, den selvstændige livsform. 3. Angående demokratiopfattelse: Kursisterne bliver præsenteret for forskellige opfattelser af, hvad demokrati er. En mulig måde at gøre dette på kan være at vælge to meget forskellige opfattelser fra den officielle demokratikanon. 4. I grupper svarer kursisterne nu Jens Hansen i et læserbrev. Læserbrevet skal indeholde nogle faktuelle forhold, som de har tilegnet sig i forløbet. De må gerne formulere et skarps synspunkt, men det skal være baseret på solid og konkret viden, gerne talmateriale.
<i>Evaluering</i>	Alle læserbrevene gennemgås kritisk på klassen og vurderes blandt andet ud fra, hvor meget viden der ligger til grund for læserbrevet.

8.2 Paradigmatiske eksempler – niveau D

Eksempel 6

	Velfærdssamfundets mange sider Delemne 1 / Velfærdsmodeller
<i>Omfang</i>	15 timer.
<i>Faglige mål</i>	Forløbets mål er, at kursisten kan <ul style="list-style-type: none"> • forklare forskellige velfærdsmodeller • forstå forudsætningerne for velfærdssamfundets forandringer • forstå og forklare årsagerne til sociale forskelle i samfundet.
<i>Indhold</i>	<p>Forløbet inddrager følgende kernestof:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Velfærdsmodeller • Forholdet mellem individ og samfund. <p>Den overordnede tematiske helhed er <i>Velfærdssamfundets mange sider</i>.</p> <p>Delemne 1: Velfærdsmodeller</p> <p>Det skal på et meget tidligt tidspunkt forklares kursisterne, at formålet med hovedforløbet <i>Velfærdssamfundets mange sider</i> er, at hver enkelt udarbejder en Danmarksudstilling i slutningen af det samlede forløb! Derfor skal de under alle delforløb være opmærksomme på emner, som især har deres interesse, og som derfor kan være et emne for deres Danmarksudstilling.</p> <p>I forløbet over kursisterne også at formulere arbejdsspørgsmål. Til dette første delforløb kan mulige arbejdsspørgsmål være: Hvilke forskellige velfærdsmodeller findes der? Hvad er de stærke sider og de svage sider ved de forskellige modeller?</p> <p>Følgende emner inddrages:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Den residuale velfærdsmodel • Den universelle velfærdsmodel • Den selektive velfærdsmodel • Forsikringsprincippet og sikringsprincippet • Ulighed/liched (ginikoefficient) • Velfærdssamfund/velfærdsstat • Overførselsindkomster. <p>It inddrages i forløbet via brug af forskellige internetsider.</p>
<i>Materialer</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Lærerproduceret materiale om velfærdsmodeller • Internetsider om velfærdsmodeller • Statistikbanken på internettet • Pædagogisk bearbejdet udgave af dele af velfærdskommissionens anbefalinger www.undervisningsavisen.dk (tema: velfærd).

<i>Tilrettelæggelse</i>	<p>Indholdet er de tre velfærdsmodeller: den residuale model (kun de svageste bliver hjulpet), den universelle model (alle modtager penge fra det offentlige) og den selektive model (kun udvalgte grupper modtager hjælp fra det offentlige - eksempelvis dem med tilknytning til arbejdsmarkedet).</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. I grupper arbejder kursisterne med de tre modeller. Hver gruppe får til opgave at fremlægge en bestemt model. Det er vigtigt, at kursisterne ikke bare gengiver hovedindholdet, men kan forstå de grundlæggende forskelle, især forskellen mellem den universelle model og de andre to. I den forbindelse er det især vigtigt, at kursisterne kan gøre rede for og forstå de to grundlæggende principper: forsikringsprincippet og sikringsprincippet. Endvidere er ligheden/uligheden forskellig i de tre modeller, og derfor er det nødvendigt at se på en liste, hvor de forskellige lande er placeret i forhold til, hvor meget lighed der er i de pågældende lande. Opgaven er her at finde sammenhænge mellem velfærdssamfundstype og et lands placering på listen. Man måler et lands lighed ved hjælp af en ginikoefficient. Den største lighed opnås, når alle har lige meget, og her er ginikoefficienten 0. Den største ulighed opnås, når kun én person ejer alle goder i et samfund. Her er ginikoefficienten 1. Jo lavere ginikoefficient, jo mere lighed. Det er nødvendigt at forholde sig kritisk til begreber, også til ginikoefficienten, da den jo ikke siger noget om velstanden i et samfund, kun noget om fordelingen. Som en yderligere perspektivering af de tre typer samfund kan begreberne velfærdssamfund og velfærdsstat inddrages. 2. Derefter undersøges den skandinaviske model lidt nærmere. Med udgangspunkt i Velfærdskommissionens beskrivelse af det danske velfærdssamfunds fremtid gennemgås problemfelter som antallet af personer på overførselsindkomster (indkomsterstøttede ydelser), den såkaldte ældrebyrde, og arbejdsstyrkens sammensætning og størrelse. Gennemgangen er baseret på beskrivende tabeller, grafer og kurver, hentet fra Statistikbanken, som ligger frit tilgængelig på nettet. Dermed undervises kursisterne i, hvorledes man orienterer sig og arbejder i Statistikbanken. 3. For at komme med forslag til løsninger af de beskrevne alvorlige samfundsproblemer indgår udvalgte dele af velfærdskommissionens anbefalinger.
<i>Evaluering</i>	<p>Med udgangspunkt i en kort række spørgsmål inden for emnet skal kursisterne demonstrere, at de kan arbejde med og adskille de præsenterede velfærdsmodeller og anvende de konkrete redskaber, fx Statistikbanken og andre internetsider.</p>

Eksempel 7

	Velfærdssamfundets mange sider Delemne 2 / Et historisk tilbageblik
<i>Omfang</i>	5 timer (15 timer, hvis aktørforløbet skal indgå – se nedenfor).
<i>Faglige mål</i>	Forløbets mål er, at kursisten kan <ul style="list-style-type: none"> • redegøre for demokratiske processer og beslutninger, der ligger til grund for den danske velfærdsmodel • forklare forskellige velfærdsmodeller • forstå forudsætningerne for velfærdssamfundets forandringer.
<i>Indhold</i>	Forløbet inddrager følgende kernestof: <ul style="list-style-type: none"> • Det politiske system i Danmark • De politiske partier • Velfærdsmodeller • Forholdet mellem individ og samfund. <p>Den overordnede tematiske helhed er <i>Velfærdssamfundets mange sider</i>.</p> <p>Delemne 2: Historisk tilbageblik</p> <p>Følgende emner inddrages:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Septemberforliget 1891 • Socialreformen 1933 • Skønsprincippet • Retsprincippet • Folkepension. <p>It indgår i forløbet via brug af forskellige hjemmesider.</p>
<i>Materialer</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Forskellige lærebøger om velfærdssamfundets opståen og udvikling • Internetsiden www.pladstilosalle.dk • Dokumentarudsendelser om velfærdstatens opståen og udvikling.
<i>Tilrettelæggelse</i>	<p>For at forstå hvorfor Danmark har den universelle velfærdsmodel, og ikke en af de to andre, er det nødvendigt at gribe tilbage i historien.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Blanding af læreroplæg og klasses Diskussion. Tilbageblikket kan starte med fagbevægelsens opstart, og nedslagspunkterne kan være: septemberforliget i 1899, de første socialreformer i 1891, den store socialreform i 1933 (fra skønsprincippet til retsprincippet) og velfærdstatens hastige udvikling i 1960'erne. Andre nedslag kan vælges. Det væsentlige er, at kursisterne får en forståelse af, at samfundets nutidige indretning er et resultat af tidligere tiders arbejde og beslutninger. 2. Der er forskellige bud på, hvorfor velfærdssamfundet opstod, og det historiske tilbageblik kan også bestå i at undersøge nogle af disse bud. Eksempelvis kan

	<p>man sammenstille og sammenligne den borgerlige tænketanks CEPOS' bud med fagbevægelsens bud.</p> <ol style="list-style-type: none"> 3. En mulighed er også, at man kan dele klassen op i forskellige aktører, som skal behandle eksempelvis lovforslaget om folkepensionens indførelse i 1957. Aktørerne kan være folketingspolitikere fra de førende partier på det tidspunkt, LO og DA. Forløbet kan bygge på et rollespil, hvor kursisterne skal sætte sig ind i andre aktørers tankegang og den politiske og sociale situation i slutningen af 1950'erne. I den forbindelse er det lærerens opgave at finde egnede links til autentisk materiale til brug for kursisternes arbejde med at sætte sig ind i problemstillingen. 4. Hvis en tillempet webquiz om folkepensionen sættes i gang, kan de tre innovative rum dannes, blandt andet for at sætte innovative processer i gang.
<i>Evaluerings</i>	Evalueringen kan formes som et rollespil, hvor kursisterne tildeles forskellige partipolitiske roller og gennemspiller en diskussion af et emne med tilknytning til velfærdssamfundet. Diskussionen bedømmes efter graden og kvaliteten af anvendte argumenter for velfærdssamfundets forandringer, jf. det tilstræbte faglige mål.

Eksempel 8

	Velfærdssamfundets mange sider Delemne 3/ Politik
<i>Omfang</i>	15 timer (uden forløb om vedtagelse af en lov).
<i>Faglige mål</i>	Forløbets mål er, at kursisten kan <ul style="list-style-type: none"> • redegøre for de politiske partiers mærkesager og ideologiske grundlag • redegøre for demokratiske processer • forklare forskellene på fordelings- og værdipolitik • forklare magtens tredeling.
<i>Indhold</i>	<p>Forløbet inddrager følgende kernestof:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Det politiske system i Danmark • De politiske partier. <p>Den overordnede tematiske helhed er <i>Velfærdssamfundets mange sider</i>.</p> <p>Delemne 3: Politik</p> <p>Følgende emner inddrages:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Liberalisme, socialisme, socialliberalisme, konservatisme • Konstituering • Værdipolitik • Ideologier • Flertalsregering, mindretalsregering • Lovgivende magt, udøvende magt. <p>Faglig læsning inddrages i tilrettelæggelsens pkt. 5 nedenfor.</p>
<i>Materialer</i>	<ul style="list-style-type: none"> • De politiske partiers hjemmesider (jf. www.folketinget.dk) • Hjemmesider om liberalisme, socialisme og socialliberalisme • Lærebogsmateriale.
<i>Tilrettelæggelse</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Klassen bliver delt op i grupper, og hver gruppe får til opgave at danne et politisk parti. De skal selv finde på et navn og skrive ganske kort om partiets grundlæggende holdninger. 2. Dernæst skal grupperne lave en liste over de krav, som deres nystiftede parti finder rimeligt at stille til det offentlige system. Som inspiration kan de læse henholdsvis oppositionens og regeringens udspil på dette område. Hvert partis principprogram samt kravene til det offentlige bliver fremlagt, debatteret og sat i perspektiv. 3. Efter dette bliver en partilinje over de politiske partiers ideologiske placering i forhold til hinanden gennemgået af læreren. Placeringerne bygger på ideologiske holdninger, og derfor gennemgås i store træk liberalisme, socialisme, konservatisme og socialliberalisme. Partierne bliver fordelt i disse fire store grupper på en linje. Hvert nystiftet parti får nu til opgave at placere sig selv på listen. 4. En linje med partiernes placering, når det gælder værdipolitik, bliver også

	<p>gennemgået, og ligheder og forskelle mellem de to linjer diskuteres. Vægten bliver især lægt på, hvad der ligger til grund for et politisk partis beslutninger og holdninger.</p> <p>5. Hvert af de nystiftede partier vælger nu at arbejde med det af de rigtige partier, som ideologisk lægger tættest på dem. Efter en undersøgelse på partiets hjemmeside skriver grupperne en liste over de mærkesager, som efter deres mening bør være gældende for partiet. Dernæst undersøger de, om der er overensstemmelse mellem de to lister.</p> <p>Læreren introducerer kursisterne til faglig læsning af netsider ved at gennemgå et politisk partis hjemmeside mhp. læsestier, fokus og sammenhæng.</p> <p>6. Delforløbet sluttes af en konstituering. De nystiftede partier kender nu efterhånden hinanden, og nu finder en konstituering sted, som den i store træk foregår i forbindelse med Folketingets konstituering. Derfor skal sidstnævnte først gennemgås. I gennemgangen lægges vægt på at tydeliggøre forskellen mellem den lovgivende magt og den udøvende magt. Også begreberne mindretals- og flertalsregering indgår i gennemgangen.</p> <p>7. Hvis tiden er til det, kan et videre forløb bestå i, at klassen, som nu er et folketing, behandler og vedtager et lovforslag.</p>
<i>Evaluering</i>	Evalueringen består i en evaluering af det netop afsluttede forløb. Kursisterne reflekterer over, hvad der gik godt, og hvad de, som nystiftede partier, kunne have gjort bedre. Fik de placeret partierne det rigtige sted på listen? Var deres argumenter i orden? I denne refleksion indgår også den enkelte kursists vurdering af egen indsats.

Eksempel 9

	Velfærdssamfundets mange sider Delemne 4 / Økonomi
<i>Omfang</i>	6 timer.
<i>Faglige mål</i>	Forløbets mål er, at kursisten kan <ul style="list-style-type: none"> • forstå grundlæggende økonomiske sammenhænge.
<i>Indhold</i>	<p>Forløbet inddrager følgende kernestof:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Det økonomiske kredsløb • Økonomisk politik. <p>Den overordnede tematiske helhed er <i>Velfærdssamfundets mange sider</i>.</p> <p>Delemne 4: Økonomi</p> <p>Følgende emner inddrages:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Konjunktur • Finanskriser • Finanslov • Finanspolitik • Flexicurity. <p>Faglig læsning inddrages i tilrettelæggelsens pkt. 1 nedenfor.</p>
<i>Materialer</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Avisartikler om flexicurity • Lærebogsmateriale • Hjemmesider om det økonomiske kredsløb.
<i>Tilrettelæggelse</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Dette forløb starter med gennemgang af tre typer økonomiske samfund: 1) Et samfund, hvor staten ejer alle produktionsmidler, 2) Et samfund med markedsorienteret økonomi og 3) Et samfund med blandingsøkonomi. Kursisterne får til opgave at placere udvalgte lande i en af de tre kasser. Læreren har udarbejdet læseark, som gennem spørgsmål og guidning støtter kursisternes læsning af lærebogsteksten om forskellige økonomiske samfund. 2. Dernæst bliver et klassisk konjunkturforløb (startende med finanskriser) beskrevet ved hjælp af både det lille og det store økonomiske kredsløb. For at fremme forståelsen kan konsekvenserne af en skattelettelse følges i de to kredsløb. 3. Principperne bag finanspolitik gennemgås, og derefter studeres en finanslovs konsekvenser på udgiftssiden og på indkomstsiden. Velfærdssamfundets virkemåde kan i denne sammenhæng bedst belyses ved gennemgang af principperne bag flexicurity. En tydeliggørelse af principperne kommer frem, når kursisterne i grupper skal fordele en krone på udgiftssiden. Sammenholdt med virkelighedens fordeling træder flexicurity frem.
<i>Evaluerings</i>	<p>Evalueringen består i, at kursisterne præsenteres for en case med en politisk beslutning, hvis økonomiske konsekvenser skal belyses. Læreren vil i sin respons til kursisterne lægge vægt på overblik og forståelse af de økonomiske sammenhænge. Kursisterne giver hinanden respons på deltagelse og engagement.</p>

Eksempel 10

	Danmarksudstilling
<i>Omfang</i>	15 timer.
<i>Faglige mål</i>	<p>Forløbets mål er, at kursisten kan</p> <ul style="list-style-type: none"> • redegøre for det politiske system og demokratiske processer • redegøre for de politiske partier og deres ideologiske grundlag • forklare forskellige velfærdsmodeller • forstå forudsætningerne for velfærdssamfundets forandringer • kan forstå grundlæggende økonomiske sammenhænge • kan forstå og forklare årsagerne til sociale forskelle i samfundet. <p>De faglige mål dækker det samlede forløb <i>Velfærdssamfundets mange sider</i>.</p>
<i>Indhold</i>	<p>Forløbet kan inddrage følgende kernestof:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Det økonomiske kredsløb • Økonomisk politik • Det politiske system • Velfærdsmodeller • Forholdet mellem individ og samfund. <p>Den overordnede tematiske helhed er <i>Velfærdssamfundets mange sider</i>.</p> <p>Delemne 5: Danmarksudstilling</p> <p>Følgende overvejelse indgår i forløbet: Hvilket sigte/mål har jeg med min Danmarksudstilling?</p>
<i>Materialer</i>	Digitale billeder fra internettet.
<i>Tilrettelæggelse</i>	<p>Den erhvervede viden om det danske samfund skal nu bruges til noget. Derfor får kursisterne til opgave at lave en udstilling om Danmark, sådan som de ser det.</p> <p>Hver kursist skal lave en PowerPoint-præsentation, der indeholder 5 til 10 udvalgte billeder med hver en undertekst. Alle udstillingerne handler om forskellige områder og aspekter af velfærdssamfundet i Danmark. Som eksempler kan nævnes ligestilling, handicappede, børn og unge, velfærdssamfundet generelt, og hvad vi bruger pengene til.</p> <p>Hver kursist skal, før arbejdet går i gang, skrive sit sigte/mål med udstillingen ned. Selve præsentationen bliver så vurderet ud fra målbeskrivelsen. Alle de udarbejdede Danmarksudstillinger bliver udleveret til hver enkel kursist på en cd-rom eller via USB-nøgler.</p>
<i>Evaluering</i>	Afsluttende evalueres processen ved, at den enkelte kursist noterer tre konkrete forhold i forløbet, som var positive, og tre konkrete forhold, som var negative. Ligeledes noteres tre positive og tre negative forhold ved egen aktivitet.

Eksempel 11

	Bæredygtig udvikling i en global verden
<i>Omfang</i>	12 timer.
<i>Faglige mål</i>	<p>Forløbets mål er, at kursisten kan</p> <ul style="list-style-type: none"> • redegøre for demokratiske processer og beslutninger • forstå grundlæggende økonomiske sammenhænge • redegøre for FN's betydning for bæredygtig udvikling i verden • forstå og forklare årsagerne til forskellene mellem rig og fattig på verdensplan.
<i>Indhold</i>	<p>Forløbet kan inddrage følgende kernestof:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Det økonomiske kredsløb • Danmark og EU • Danmark og internationale organisationer. <p>Faglig læsning indgår i forløbet via pkt. 5 i tilrettelæggelsen nedenfor. It indgår i forløbet via brug af forskellige hjemmesider (jf. tilrettelæggelsens pkt. 4 nedenfor) og af lærerens videooptagelse (jf. tilrettelæggelsens pkt. 3 nedenfor). Bæredygtig udvikling indgår som den bærende del af forløbet.</p>
<i>Materialer</i>	<p>Lærebogsmateriale, der indeholder afsnit om bæredygtig udvikling set i et samfundsfagligt perspektiv Avisartikel om seneste klimatopmøde Oversigt over FN's opbygning UNRIC's danske hjemmeside – artikel om, hvad bæredygtig udvikling er Tema om Klimaforandringer fra DR. Hjemmesiderne hos Danfoss, Grundfos, Rockwool og Vestas</p>
<i>Tilrettelæggelse</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Klimaproblemer – hvad er problemet? Brainstorming om, hvad vi forstår ved klimaproblemer. Alle har hørt om det, men hvori består de reelle problemer? Buddene noteres. 2. Rig og fattig – eksempel fra Afrika Læreren beretter om et konkret eksempel på sammenhængen mellem fattiges levevilkår i den tredje verden, rige landes interesser, korrupsion/diktatur og klimaflygtninge. Sammenhængen tegnes på tavlen i en mindmap, som diskuteres. Uddrag af klimafilmen <i>I klemme i klimaet</i> vises. Herefter sammenfatter læreren et mere nuanceret begreb om bæredygtig udvikling i de tre søjler: økonomi, sociale forhold og miljø. 3. FN om retten til rent vand FN har erklæret rent vand som en del af menneskerettighederne. Diskutér, hvorfor og hvad det betyder? Dilemmaet om FN's nødvendighed og manglende handlekraft diskuteres. Læreren skitserer FN's historie og har udarbejdet en videooptagelse (fx via programmet Jing), hvori han/hun forklarer FN's opbygning ud fra en oversigt. Optagelsen ligger på skolens intranet, hvorfra kursisterne kan gense optagelsen. 4. Energiteknologier Flere danske firmaer er langt fremme i udviklingen af ny energiteknologi: Danfoss, Grundfos, Rockwool og Vestas. Kursisterne deler sig i fire grupper, der via firmaernes hjemmesider finder ud af, hvilke energitekniske løsninger,

	<p>der findes/arbejdes med. Grupperne fremlægger kort deres viden i klassen. (Denne fase i forløbet kan evt. foregå i faget naturvidenskab, hvis kursisterne også er tilmeldt naturvidenskab. Ifald faget naturvidenskab ikke er medspiller, må gruppernes præsentationer af energiteknologierne forventes at være korte og elementære).</p> <p>5. Klimaforhandlinger Med udgangspunkt i en velvalgt artikel om det seneste klimatopmøde diskuteres, hvilke problemstillinger og interesser der er i spil. Læreren har udarbejdet et læseark, som kursisterne kan bruge i forbindelse med læsningen af artiklen. Læsearket kan fokusere på nøgleord, begreber, aktører og interesser samt argumentation.</p> <p>6. Hvad skal vi gøre? Klassen opdeles i grupper, som får til opgave at drøfte og fremlægge mulige løsninger på de problemer, forløbet har behandlet. Klassen kan indledningsvist i fællesskab resumere, hvad forløbet har fokuseret på, men derefter bør gruppearbejdet være frit, altså uden for bindende opgaver. Her skal gøre plads til innovativ tænkning.</p>
<i>Evaluering</i>	<p>Læreren vælger én af følgende to evalueringsformer:</p> <p>A. Trafiklystest (jf. ministeriets publikation <i>Vejledning om målstyring og evaluering – i teori og praksis</i>, s. 56) Læreren udarbejder et evalueringsark, der lægger op til kursistens selvevaluering.</p> <p>B. Gruppesamtaler Læreren taler på skift (over flere mødegange) i et kvarters tid med de grupper, der arbejdede sammen under tilrettelæggelsens pkt. 6 ovenfor, om hele forløbet. De øvrige kursister arbejder selvstændigt imens med indledende tekster/opgaver til næste forløb.</p>